



Тадқиқот **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар



conferences.uz

No 19
31 август

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
8-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-8**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-8**

ТОШКЕНТ-2020



УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 59 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)



8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)



22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

АДАБИЁТ

1. Shakhnoza Chorieva	
“TESTAMENT OF YOUTH” AS A WAR MEMOIR OF VERA BRITTAIN	8
2. Исмаилова Умида Кучкаровна	
КАК ХОРОШО УМЕТЬ ЧИТАТЬ... ВЫРАЗИТЕЛЬНО	10
3. Эбасанова Алие Сейтмеметовна	
ИГРОВЫЕ ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПРИЁМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ	12
3. Askarova Munisxon Yakubjanovna	
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI SINFDAN TASHQARI O‘QISHGA O‘RGATISH	14
4. Назарова Дилдора Илхомовна	
ЖАМОЛ КАМОЛНИНГ АВТОБИАГРАФИК РУҲДАГИ ШЕҶРЛАРИ	16
5. Umarov Khamidilla Lutfullaevich	
THE MAIN FEMALE CHARACTERS IN THE NOVEL “VANITY FAIR” BY WILLIAM THACKERAY	18
6. F.A.Maksetova	
«SAYATXAN - HA’MIRE» DA’STANNIN’ QARAQALPAQ VERSIYASI	22
7. Туйчиева Муфаззалхон Солиевна	
«ЧУЖБИНЕ ЗАПЛАТИЛ СВОЕЮ КРОВЬЮ ДАНЬ Я». ПРО ОТЛИЧИЯ РУБАИ И ТУЮГИ ЗАХИРДДИНА ММУХАММАД БАБУРА	24
8. Sanobar Hamroyeva Bozorovna	
ADABIYOT DARSIDA MANTIQIY, TANQIDIY, IJODIY FIKRLASHNI RIVOLANTIRISH ORQALI BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASH	26
9. Jo’rayeva Muhayyo Mullajonovna	
ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR SHAXSIYATIGA CHIZGILAR.....	28
10. Jo’rayeva Shaxnoza Akbaraliyevna	
“ALPOMISH” DOSTONIDAGI RAMZIY BELGILARNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI	30
11. Mamatov Ahroriddin Xusanboyevich	
„DEVONU LUG’ATIT - TURK”DA FRAZEOLOGIK BIRLIKLER.....	32
12. Qodirova Ma’rifat Abdullayevna	
AHMAD A’ZAM – O‘ZIGA XOS YOZUVCHI	33
13. Qodirova Go’zalxon Haydaraliyevna	
ARUZ SHE’R TIZIMINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	36
14. Sheraliyeva E’zoz Adhamovna	
MA’RIFATIMIZ DARG‘ALARI.....	38
15. Sottiboyeva Rahnamo	
ONA TILI DARSLARIDA FONETIKA BO’LIMININIG O’ORGANILISHIDA INTERFAOL USULLAR	39
16. Axmedova Iroda Sobirjon qizi	
ZAMONAVIY XITOY ADABIYOTIDA TANIQLI YOZUVCHI LU SIN IJODINING O’RNI VA AHAMIYATI	42
17. Mahmudova Mohinur Tursunboy qizi	
ABDULLA QAHHORNING OBRAZ YARATISH MAHORATI	45
18. Majidova Komunaxon Abduqodirovna	
QO‘QON ADABIY MUHITINING SO‘NMAS YULDUZLARI	47
19. Rasulova Gulchehra Iminjonovna	
BO‘G‘IN VA TUROQNING FONOPOETIK TAHLILI	49
20. Xanifa Sultonova	
HAQIQATNI ULUG’LAGAN SAN’ATKOR	51

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

21. Vaisova Sohiba Davlatboyevna	
JADID ADABIYOTIDA ERK MASALASI.....	53
23. Obidjon Xudoyqulov Abdurahimovich	
TOHIR MALIKNING SO‘Z QO‘LLASH MAHORATI.....	55
24. Narziyeva Qurbonoy Uzoqovna	
INSON KAMOLOTI NAVOIYNING NAZDIDA.....	57



АДАБИЁТ

"TESTAMENT OF YOUTH" AS A WAR MEMOIR OF VERA BRITTAINE

*Shakhnoza Chorieva
PhD student,
Uzbekistan State World Languages University
chorievash@mail.ru*

Annotation: The article presents the analysis of English lady's image in memoirs «Testament of Youth» (published in 1933) by a famous English writer, poetess and a social activist Vera Brittain. The author quotes her diaries and letters, gives her own commentaries and evaluation on the past events: as her young «self» and a wise and experienced woman. This «double narration» gives us the opportunity to explore the image of the early twentieth century English woman: the progression of view on women status in society, politics, impact of violence and wars on humanity and young generation as a whole.

Keywords: literary image, memoirs, English lady, lost generation, Vera Brittain, "Testament of Youth".

The theme of war in literature is considered to be inexhaustible and interminable, as long as our civilization exists so long we have constant wars of different scope. WWI and WWII has left "deep wounds" in the history of many countries. The literature of the so called Lost Generation writers(R. Aldington, V. Brittain, E. Hemingway, J. D. Passos, and etc.), who appeared after the WWI, was a sort of warning to people of that times to show the horror and catastrophe of their private military experience. Their novels were a preventative measures to avoid the inevitable WWII. For this reason, the novel Testament of Youth by Vera Brittain has been considered as a classic memoir of the cataclysmic which had a depiction of the influence of World War 1 on the lives of human being that's women and the middle-class people of Great Britain.

Vera Brittain's autobiographical novel "Testament of Youth" covering 1900–1925, consequently reflects the experiences of World War I. It was first published on 28 August in 1933, and became one of the bestseller books and once again in the 1970s. The book also shows aftereffects of the war. It is as well as acclaimed a classical literature of feminism for its description of a woman's fighting for possessing a career and education in a society. It remains the most eloquent and moving expression of the suffering and bereavement inflicted by the 1914-1918 conflict.

Brittain's autobiography dramatizes a conflict between a pre-war world of 'rich materialism and tranquil comfort' and the more liberated society that developed partly as a consequence of the war. Its avoidance of modernist idioms seems to emphasize this, while the autobiographical figure of Brittain herself embodies a central paradox: that though she proposes a form of egalitarian marriage and other radical reforms, and despite the fact that she envisages herself as a modern woman, she remains at heart a product of her Victorian bourgeois background. Brittain extensively discusses her experience of the First World War in "Testament of Youth".

Vera's autobiography of her youth, the war, and the years immediately after, was an instant bestseller both for its depiction of an idealistic generation of youth disillusioned by war and for its depiction of the war from a woman's point of view. In addition it is the work of a passionate feminist and budding pacifist.

Despite having been written more than a decade after the war, the novel has an immediacy that draws the reader into sharing the author's experience. The latter includes extensive excerpts from her diary and from letters she both wrote and received, so that most of the story seems to take place in the present. Articulate, reflective, and by turns naïve and jaded, she and her friends document not so much the war, as their intellectual and emotional responses to it. She



also includes poetry that she and they wrote, and some of her war poetry was published in 1918 as [Verses of a V.A.D.]. I found the sections on her youth and her war experiences to be very compelling reading, less so the chapters on her early attempts to become published and her initial forays into grassroots politics. Perhaps it felt slower because there were far fewer quotes, as she ceased keeping a diary at the end of the war. The book was a poignant expression of the ideals of a generation lost at war.

In the foreword, Brittain describes how she originally opted to write of her experiences as a novel but was unable to achieve the objective distance from her subject necessary. She then decided to publish her original diary from the war years but with all names fictionalised. This too proved unworkable. Only then she decided to write her own personal story, putting her own experiences in the wider historic and social context. Some literary critics have noted the cathartic process by which she deals with her grief at the loss of young men close to her – her brother Edward Brittain her fiancé Roland Leighton, and her friends Victor Richardson and Geoffrey Thurlowe – in the writing. After her fiancé Roland's death Vera opted to write a book about him “*The more I came to detest my work at Camberwell, the more I relied upon my short intervals with Roland's family to give some purpose to an existence which seemed to have become singularly pointless. Two or three weeks after Roland's death, his mother began to write, in semi-fictional form, a memoir of his life, which she finished in three months, as well as replying at length to letters of condolence from friends and readers all over the country [...] The many occasions on which I went down to see her and to discuss the publication of her memoir, filled me with longing to write a book about Roland myself, but I concluded that three months was to short a time for me to see personal events in their true perspective [...] I should have been astonished indeed had anyone told me that I should wait for seventeen years*”. [1;224]

In conclusion, “Testament of Youth” being a war memoir of Vera Brittain vividly expresses the postwar problems like psychological trauma, shellshock, problems of adaptation to normal life, private life experience, love, friendship and emancipation.

The list of used literature

1. “Testament of Youth”. Vera Brittain. Virago Press. London. 2014. 612p
2. Mellow, Muriel. “One Woman’s Way to Peace: The Development of Vera Brittain’s Pacifism.” Frontiers: A Journal of Women Studies 8.2 (1985): 1-6. Web. 12 Mar. 2017.
3. Touch and Intimacy in First World War Literature. Cambridge: Cambridge UP, 2006. 175-203.



КАК ХОРОШО УМЕТЬ ЧИТАТЬ... ВЫРАЗИТЕЛЬНО

Исмаилова Умида Кучкаровна
Г. Чирчик. Школа №5
Учитель начальных классов
+998909593276
umidakuchkarovna5@mail.ru

Аннотация: Это работа отвечает на вопросы как же научить ребенка читать быстро и правильно в 1 классе и в более старшем возрасте.

Ключевые слова: Мотивация, таблица согласных, речевая пауза

Многие дети из начальной школы уходят в среднее звено, не научившись хорошо читать. Они тратят уйму времени на подготовку домашнего задания, безграмотно пишут, с трудом сочиняют. В данной статье хочу поделиться своим опытом работы над выразительным чтением.

Что значит уметь читать?

Это не только овладение техникой чтения: умение читать обязательно включает в себя возникновение того или иного отношения как к самому произведению, так и к той действительности, которая в нём изображена. И это умение необходимо вырабатывать с самого раннего возраста.

Конечно, полноценное восприятие прочитанного возможно только на базе прочного навыка чтения, позволяющего быстро и полно воспринимать содержание. Отрабатываю навык чтения на каждом уроке. Самое главное — предупреждение ошибок в чтении.

На моих уроках ребята много читают под контролем класса. Дети следят за чтением товарища и исправляют ошибки. Совершенствуя навык постоянно — ежедневно, на каждом уроке.

Урок обычно начинается с речевой разминки (1 класс):

Самолет взлетает: у-у-у.

Машины едут: ж-ж-ж.

Лошадки поскакали: цок-цок-цок.

Рядом ползёт змея: ш-ш-ш.

Муха бьётся о стекло: з-з-з.

Материал для речевых разминок учитель может придумать сам. На уроках чтения во всех классах заучиваем с детьми стихи, скороговорки, чистоговорки, которые способствуют развитию речи и чёткому произношению звуков.

На уроках чтения для школьников второго класса использую таблицу согласных. Учащиеся делают глубокий вдох и на выдохе читают один ряд согласных:

БКЗСТРМНВЗРШЛНХ и т.д.

Дети очень любят чтение по ролям. Весьма полезны такие упражнения-игры:

«Прятки» (читаю в любом месте, ребята должны найти и подключиться к чтению),

«Буксир» (я читаю, а дети стараются успевать за мной).

Большое внимание уделяю пересказу. В 1-2 классе школьники пересказывают без плана, в 3-4 классах - используя план, который нередко составляют сами.

И, конечно же, огромная роль отводится чтению «про себя». Перед этим обязательно даю несколько вопросов, на которые дети должны ответить после прочтения текста. Таким образом, они учатся выделять главное, приучаются к осмысленному чтению, учатся формулировать свои мысли. Но этот вид чтения стараюсь использовать в старших классах начальной школы (3–4), когда навык чтения более сформирован- дети допускают меньше ошибок при чтении.

Одновременно с развитием техники чтения необходимо работать над выразительностью- методично, спокойно, ненавязчиво. Работа над выразительным чтением проводится только после того, как текст многократно и разнообразно прочитан. На отработке выразительного чтения остановлюсь более подробно.

Под выразительным чтением мы подразумеваем: логическое ударение, паузу, интонацию.

В устной речи или при чтении логическому ударению помогают выполнять его



выделяющую функцию следующие интонационно-звуковые средства: сила голоса, темп, паузы, удлинение отдельных звуков (как гласных так и согласных), послоговое проговаривание и т.д.

Сила голоса зависит от того, с какой энергией говорящий (читающий) произносит ударные слова и предложения в целом. Ударные слова произносятся с большей энергией.

Благодатным материалом для обучения школьников логическому ударению являются басни, основная мысль (мораль) которых при чтении должна быть обязательно выделена.

В 3–4 классах предлагаю детям самим выделять важную информацию в тексте с помощью логического ударения слов, словосочетаний и предложений.

Также, огромную роль в живой речи и чтении играют паузы. Речевая пауза - это остановка, членяющая звуковой поток на отдельные части.

Работу по размещению смысловых пауз начинаю с пословиц, которые даны в книгах по чтению.

Литература

1. Вохмянина Л.А., Игнатьева Т.В., Федосова Т.А. Программы общеобразовательных учреждений. — М.: Начальные классы, 2004.
2. Ломизов А.Ф. Выразительное чтение при изучении синтаксиса и пунктуации. — М.: 1986.
3. uzedu.uz
4. kitob.uz



ИГРОВЫЕ ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПРИЁМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Эбасанова Алие Сейтмеметовна
Г. Чирчик. Школа №5 Учитель русского языка и литературы
+998973451228 aliye5@mail.ru

Аннотация: Это работа отвечает на вопросы как использовать игровые интерактивные приёмы и методы обучения на уроках литературы

Ключевые слова: ПОПС-формула, мозговой штурм, блиц.

В последнее время широко обсуждается такая проблема, как снижение интереса к чтению, поэтому роль учителя литературы в современных условиях всё более возрастает. Заинтересовать детей интересной книгой, а также привлечь их к чтению произведений, данных в программе по литературе, становится всё сложнее. В процессе обучения привлечь к предмету литературы детей можно с помощью интерактивных методов, которые «позволяют активизировать учебный процесс, создать благоприятный эмоциональный фон, способствуют развитию познавательного интереса к предмету, творческих способностей учащихся, навыков самостоятельной работы, отношений дружбы и взаимопомощи в коллективе». Интерактивные методы обучения подразумевают самостоятельную работу в группах. Подобную работу обучающие воспринимают позитивно. Интерактивные методы строятся на схемах взаимодействия «учитель – ученик» и «ученик – ученик». То есть теперь не только учитель привлекает детей к процессу обучения, но и сами учащиеся, взаимодействуя друг с другом, влияют на мотивацию каждого ученика. Учитель лишь выполняет роль помощника. Его задача – создать условия для инициативы детей. К методам и приёмам интерактивного обучения относятся: мозговой штурм, кластеры, круглый стол (дискуссия, дебаты), деловые игры (в том числе ролевые, имитационные), организационно-деятельностные игры, применение аудио– и видеоматериалов, ИКТ; метод проектов, мастер-классы, ПОПС-формула, дерево решений, кейс-метод и другие.

Интерактивные упражнения и задания, данные в игровой форме, усиливают мотивацию обучения и желание идти на урок. Высокий уровень активности учащихся достигается почти всегда добровольно, без принуждения и очень быстро. В своей деятельности я часто использую интерактивные приёмы и методы различных игр: интеллектуальных, ролевых. Часто на уроках литературы я использую игру в «Блиц». Слово «блиц» (с нем. blitz – молния) в составе методического термина указывает на высокую скорость, молниеносность выполнения и проверки. Быстрота обеспечивается за счет небольшого объема работы и несложных, на первый взгляд, вопросов. Вопросы подбираются с целью проверки знания текста, различия героев, если их много, и т.д. Что дает такая работа? Во-первых, этот прием дисциплинирует учеников и заставляет их читать дома, ведь они знают, что знания будут проверены сразу у всех. Форма деятельности может быть как групповая, парная, так и индивидуальная. Во-вторых, быстрая проверка обеспечивает коррекцию знаний по горячим следам. Считаю это важным, особенно если тема достаточно трудная. Кроме того, появляется возможность устранить пробелы в знаниях, проявившиеся в ходе проверки у большинства учеников, а также актуализировать некоторые аспекты, недостаточно отработанные на предыдущих уроках или важные для работы на текущем уроке.

Чтобы выйти с активного на интерактивный уровень (взаимодействие учеников не только с учителем, но и друг с другом), я несколько усложняю задачу: разбиваю учеников на группы и даю задание подготовить ряд вопросов, которые каждая группа оформляет в виде мультимедийной презентации в форме интеллектуальной блиц-разминки. Таким образом решается задача не только проверки учителем, но и взаимопроверки учащимися. Суть проверки в том, насколько внимательно ребята читали, насколько умеют самостоятельно вникать в замысел писателя. Таким образом, на уроке решаются следующие задачи: 1. проверки усвоения знаний по теме, 2. коррекции ошибок, 3. ликвидация затруднений, которые могут проявиться. Пример такой интеллектуальной Блиц-игры, которую я с успехом использую на уроках литературы в 8 классе при изучении комедии Н.В. Гоголя «Ревизор», вы можете увидеть в Приложении. На заключительных уроках изучения лите-



ратурной темы с неизменным успехом проходят интеллектуальные игры в формате «Своя игра». Уроки в таком формате я провожу с 5 по 11 класс. Одна из таких игр – «Своя игра» по рассказу И.С. Тургенева «Муму» в 5 классе.

Существенным шагом вперёд считаю тот факт, что старшеклассники не только принимают участие в интеллектуальных предметных играх, но и сами составляют вопросы для таких игр для учащихся среднего звена. Например, обучающиеся 9 класса составили и провели интерактивную игру по литературе «Своя игра» для учащихся 7 класса.

Достаточно популярным интерактивным методом является деловая игра – метод имитации ситуаций, моделирующих профессиональную или иную деятельность путем игры, по заданным правилам. Правила определяются выбранной деятельностью. Одним из вариантов деловой игры является ролевая игра, которая представляет собой условное воспроизведение ее участниками реальной практической деятельности людей, создает условия реального общения. Эффективность обучения здесь обусловлена в первую очередь повышением мотивации и интереса к предмету. Ролевая игра активизирует речевую деятельность, так как обучающиеся оказываются в ситуации, когда возрастает потребность что-либо сказать, спросить, выяснить, доказать, чем-то поделиться с собеседником.

Литературы

1. Гаджиева П. Д. Интерактивные методы как средство модернизации правового обучения // Инновации в образовании. – 2011. – № 1. С. 81–87.
2. Сообщество взаимопомощи учителей. [Электронный ресурс] URL: http://pedsovet.su/metodika/5996_aktivnye_i_interaktivnye_metody_obucheniya [Дата обращения: 16 сентября 2018].



BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI SINFDAN TASHQARI O'QISHGA O'RGAТИSH

*Askarova Munisxon Yakubjanovna
Chirchiq shahar 5-maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
+998998672474 munisxon74@umail.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarni sinfdan tashqari o'qishga o'rnatish va ularni kitob tanlay olish qobiliyatini shakllantirish bo'yicha fikr va mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy faollilik, sinfdan tashqari o'qish, insenirovka

Jamiyat a'zolarining ijtimoiy faolligi ularning ilmiy salohiyati hamda ilmiy dunyoqarashi bilan belgilanadi. Hozirgi davrda taraqqiy etgan davlatlarning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy ravnaqi fan taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, yosh avlodni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rnatish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, maktab o'quvchini o'qish malakasini shakllantirish bilan bir qatorda kitobni mustaqil o'qiy oladigan, uni tushunadigan, ma'lum bir mavzuga oid kitoblarni tanlay oladigan, gazeta va jurnallarni ham mustaqil o'qiydigan faol kitobxonni tarbiyalaydi. Shu jihatdan sinfdan tashqari o'qish tarbiyaning asosiy quroli sifatida xizmat qiladi. Sinfdan tashqari o'qish o'quv dasturi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi. Buning uchun o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, ularni oddiy kitobxondan ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish talab etiladi. Sinfdan tashqari o'qish darslarning asosiy vazifasi o'quvchida badiiy kitoblarni o'qishga havas uyg'otish, o'qigan kitoblari yuzasidan kundalik yurita olishga o'rnatish, bolalar adabiyotining mashhur adiblari hayoti va ijodi bilan elementar tarzda tanishtirish hisoblanadi. Hozirgi paytda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sinfdan tashqari o'qishga mo'ljallangan "Kitobim-oftobim" nomli qo'llanmalar ham chop etilgan.

Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarda mustaqil kitob tanlash va o'qish malakalarini shakllantiradi. Mustaqil o'qish malakasini shakllantirish 3-bosqichga bo'linadi:

1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o'rnatish davriga to'g'ri keladi. Unga darsning bir qismi – 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun "STO" ma'lumoti" deb yuritiladi.

2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyuştiriladi.

3. Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarining o'qish malakalarni mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarining sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi.

Sinfdan tashqari o'qish bosqichlari, dastur talablari, tarbiyaviy vazifalari o'quvchilarining qiziqliklari bilan belgilanadi. Masalan, tayyorlov bosqichida kichik hajmdagi asarni o'qituvchi o'qib bersa, o'qilganlar yuzasidan suhbat, qayta hikoyalash o'tkazilsa, boshlang'ich bosqichda butun sinf o'quvchilari bir xil kitob bilan ta'minlanadi, barcha o'quvchilar bitta matn ustida ishlaydilar. Bunda bitta yozuvchi yoki bir mavzudagi asarlar ko'rgazmasi tashkil qilinadi. Asar ichda o'qishga topshirilishi, albomlar tayyorlanishi, kinofilm va diafilmlardan parchalar ko'rsatilishi, musiqiy daqiqalar o'tkazilish hamda asar mazmuni yuzasidan ijodiy rasmlar chizdirilishi ham mumkin. Bu jarayonda kitobni saqlash maqsadida uni yamash, o'rash o'rnatiladi, "Ertaklar bayrami", "Ifodali o'qish tanlovi" o'tkaziladi.

Asosiy bosqich yakunida kichik yoshdag'i o'quvchilar faol kitobxon uchun zarur bo'lgan yaxshi o'qish ko'nikma va malakalarini egallashlari, eng muhimi, ularning kitob hamda mustaqil o'qishni yaxshi ko'rishlariga erishish juda muhimdir.

Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlash tamoyillari Metodikaning vazifalaridan biri STO' uchun kitoblar tanlash, o'qiladigan adabiyotlar ro'yxatini tavsiya qilish, yillik o'quv rejasi va dars tuzilishi namunalarini ishlab chiqishdir.

1. Kitob tanlashda tarbiyaviy maqsad ko'zda tutiladi.

2. Kitob tanlashda asarlar janri va mavzusining xilma-xilligi e'tiborga olinadi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar, asosan, hikoyalari, ertaklar, she'rlar, topishmoqlar, maqollarni o'qishga qiziqqanlari uchun shu janrdagi asarlar tanlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.



3. Kitobning o'quvchilar yoshi va saviyasiga mosligi hisobga olinadi. 4.
Kitob tanlashda o'quvchilarning shaxsiy qiziqishi va mustaqil o'qishi hisobga olinadi.
5. Kitob tanlashda mavsumiy tamoyilga amal qilinadi. Umuman
olganda, kitobni to'g'ri tanlash sinfdan tashqari o'qish muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim
shartidir.

Adabiyotlar:

1. 1.N.U. Bikbayeva va boshqalar. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". Toshkent. "O'qituvchi" 1996 yil.
2. B.Toshmurodov. "Boshlang'ich sinflarda o'qish fanini o'qitishni takomilashtirish". Toshkent. "O'qituvchi" 2000 yil.
3. kitob.uz
4. uzedu.uz



ЖАМОЛ КАМОЛНИНГ АВТОБИАГРАФИК РУХДАГИ ШЕЪРЛАРИ

Назарова Дилдора Илҳомовна
Бухоро давлат тиббиёт институти
Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси асистенти
dildoranaazarova1919@gmail.com
+998914122802

Аннотация: Ушбу мақолада Жамол Камолнинг autobiographical руҳдаги шеърларига тўхталиб ўтилади. Жамол Камол ижодида autobiographical руҳда ёзилган шеърлар ўзига хос бадий тизимни ташкил этади.

Калит сўзлар: умр, дард, ташбех

Аннотация: Эта статья посвящена autobiographical стихам Джамала Камала. Стихи, написанные в autobiographical духе в творчестве Джамала Камала, образуют уникальную художественную систему.

Калит сўзлар: жизнь, боль, метафора

Annotation: This article focuses on Jamal Kamal's autobiographical poems. Poems written in the autobiographical spirit in the works of Jamal Kamal form a unique artistic system.

Keywords: life, pain, metaphor

Ҳар бир шоир сатрларида унинг “мен” и яшайди. Айтиш мумкинки, шу “менлик”да ижодкор биографияси ўзини намоён этади. Бинобарин, Жамол Камол ижодида autobiographical руҳда ёзилган шеърлар ўзига хос бадий тизимни ташкил этади. Уларда шоирнинг болалик йиллари воқелиги, умр йўллари акс этган. Маълумки, Жамол Камолнинг болалик йиллари қатағон деб аталмиш машъум даврга тўғри келган. Бу ҳақда шоир ёзади:

Ўттиз беш ёшида отам отилди,
Уч ойлик чақалоқ эдим ўшанда.
Ўша тун ошимга заҳар қотилди,
Тақдир зарбасини едим ўшанда.
Йўқ деб қичқираман умрим борича,
Лекин қисмат деган турмайди аяб,
Ўттиз беш йилдирки, ҳар ярим кечা
Мени отишади деворга суюб...[B-125]

Юқоридаги сатрлардан маълум бўладики, шоирнинг отаси қатағон курбони бўлган. Бу ҳақда Иброҳим Ҳақкул шундай ёзади: “Бўлажак шоир уч ойлик чақалоқ экан, отасини қамашади. “Файзула Хўжаев ва Акмал Икромов халқ душмани эмас, дўстлари эди” деган гап – мана шу бир жумла учун уни отувга ҳукм қилишган. Бу мусибат ва айрилиқ мурғак қалбга кейин қандоқ таъсир ўтказиб, чилпарчин айлашини тасаввур қилмоқ қийин эмас. Хайриятки, Оллоҳ таоло инсонга сабр ва бардош ато этган. Лекин кўнгил тош, ё темир эмас ғам-андухни барibir енгади. Отаси Камол Ҳусанхўжа ҳажрида онаси Ҳожалбегим ҳам ўттиз беш ёшида вафот этди”¹. Ҳақиқатан, кейинчалик Жамол Камол аччиқ ҳаёт ҳақиқатига рўбарў келади. Мурғак болалигига хали ота ва она деган улуғ туйғуни ҳис этмай туриб, унинг ошига “заҳар қотила”ди. Айтиш мумкинки, ўша машъум кеча манзараси шоирни умр бўйи таъқиб этган:

Отам дийдорини кўролмадим мен,
Онасиз ўссам-да, бўлмадим етим...

Бу фожиа туфайли бўлажак шоир нафақат отасидан, балки бу мусибатга дош беролмаган онасидан ҳам ажралади. “Икки қисқа умрнинг ёдгори” бўлиб яшаш унинг қисматига ёзилади. Шундан бошлиб шоир сатрлари қатига сўнгсиз алам, аччиқ ҳасрат, кучли бир дард сингган, дейиш мумкин.

Бу ўқинч ва туйғулар шоирнинг “Отам” шеърида давом этган:
Ажаб, мен армонсиз юра билмадим
Шу буюк, мунаvvар юрга муносиб.

¹ Жамол Камол. Сайланма. Олти жилдлик. I жилд. Аср билан видолашув. –Тошкент, F.Ғулом номидаги нашриёт-матба ўйи, 2018.



Отам дийдорини кўра билмадим,
Ота меҳри менга бўлмади насиб
Болажон дўстларим ҳар гал беармон
Оталар юзига сурганида юз
Битта суйканишга кўнглим нигорон
Қараб туравердим бир четда маъюс..[Б-125]

Юқоридаги сатрларда ҳам “битта суйканишга кўнгли нигорон” бўлган отасиз қалб, ўксик кўнгил кечинмалари акс этган. Бу мисралар китобхонни шоирнинг армонга тўла болалик ийлларига етаклайди:

Ҳаммаси майлига сўнгги бор тошиб
Сўнгги армон айтар сенга насибам
Лоакал тобути олдида тушиб
Во отам деб! – деб фарёд чеколмадим ҳам.
Бу сатрлар шоира Зулфиянинг куйидаги сатрларини ёдга солади:
Ака, жоним акам, жондошим акам,
Олтмиш йил ортимга қайтиб йиғлайн.
Бўғзимда тош қотган йўқловларимни,
Оҳларим эритар, айтиб йиғлайн (...)

Зулфия биографиясидан маълумки, унинг акаси қатагон қурбони бўлган. Қатағонга учраган инсонларга аза очиш мумкин бўлмаган. Шу боис йўқловлар уларнинг “бўғзида тош қотган”. Жамол Камол учун ҳам бир фарзанд бўлиб отасинининг тобутини кўтариш, “Во отам” деб йиғлаш насиб этмаган. Эркин Воҳидов айтганидай, “сўнгги дам фарзанднинг кўлидан тупроқ тушиши” ҳам инсон учун аслида баҳт эканини туюди шоир.

Хуллас, толеида Камол бўлганда,
Бир оз бошқачароқ бўларди Жамол.
Бошқача бўларди қалбимдаги рух,
Бовар этасизми, этмайсизми ё.
Бошқача бўларди қалбимда шукух,
Бошқача бўларди қалбимда дунё [126].

Камол – шоирнинг отаси. У шоирнинг қисматида бўлганида, албатта, ҳаёти янада шукуҳли ва нурли бўлишини айтади. Кейинги сатрларда шоир тажоҳули ориф санъати орқали уни шу қисматга рўбарў қилган воқеликни, замонни қоралайди: “Кимдир, кимдир у гўдак ёшимдан, Ёшимни оқизиб бошимни эгган?”, “Кимдир у отамни юлиб бошимдан, Мени аламларга гирифторм этган?” дея фарёд чекади шоир. аччиқ қисматдан жавоб талаб қиласди. Бу шоирнинг эстетик дидини яна бир карра намоён этади.

Хулоса қилиб айтганда, шоирнинг автобиографик руҳда ёзилган шеърлари унинг шеър дунёсида алоҳида ўринга эгадир. Қалбда дард бўлсагина ҳақиқий шеър туғулади. Зоро, адабиётшунос олим Иброҳим Ҳаққул таъкидлаганидек шоирнинг сармояси дард.

Адабиётлар

1. Жамол Камол. Сайланма. Олти жилдлик. И жилд. Аср билан видолашув. –Тошкент, F.Ғулом номидаги нашриёт-матба уйи, 2018.
2. Ҳаққул И. Шеър куйган изҳори. , www.kh-davron.uz.



THE MAIN FEMALE CHARACTERS IN THE NOVEL "VANITY FAIR" BY WILLIAM THACKERAY

*Umarov Khamidilla Lutfullaevich
Senior lecturer at the Customs Institute
state customs Committee
of the Republic Of Uzbekistan
uxamid1983@mail.ru*

Annotation: The article presents the life of two women: Emily Sedley, as well as her friend and at the same time rival – Rebecca sharp. Describing the life path of each of the girls, Thackeray shows in his work, and in life as well, how cruel the confrontation of good and evil is. He recognizes not only good-nature, meekness, and love for one's close person, but also hypocrisy, self-interest, vanity, and selfishness, since they are inseparable from human life.

In the novel "Vanity Fair", good and evil are in a state of balance, neither force wins. Thus Thackeray makes the reader understand the following: as long as good and evil are engaged in a fierce struggle, life on earth continues.

Key words: Vanity fair, Emilia Sedley, Rebecca sharp, Thackeray, selfish, attitude to women in society, mad love, jealousy, heroine, happy marriage, George Osborne, Dobbin.

Speaking about the foreign classical literature of the XIX century, it is hardly possible to ignore such a significant figure as William Makepeace Thackeray and, undoubtedly, one of his most famous novels, "Vanity Fair" (1847 - 1848).

The pages of "Vanity Fair" unfold a wide panorama of life in England in the first half of the XIX century. The novel presents people from different social circles, but the author makes the plot center of the book one of the eternal themes of world literature – the story of two women. Thus, the composition of the novel consists of two storylines: the life of Emily Sedley, as well as her friend and at the same time rival – Rebecca sharp.[1]

Emilia is the daughter of a successful merchant, has an even and gentle disposition, and is universally adored. Becky is an orphan, the daughter of a drunken artist and a French dancer who left their daughter only a bright appearance, artistry, intelligence and a brilliant knowledge of the French language. She lives with miss Pinkerton as a French teacher for the younger pupils.

Emilia Sedley is the only person Becky treats with almost genuine kindness. "Almost" - because the friendship is poisoned by both Becky's awareness of the inequality of their situation, and the fact that Emilia, who did not know the need, can not understand Becky's problems and help her friend.

The girls leave the boarding house together. Emilia — in order to settle with her parents and soon marry the son of a wealthy businessman, officer George Osborne, whom she adores. Becky has a job as a governess in an impoverished aristocratic family, but before she starts working, she is invited by a friend to stay with her for a while.

The moment Rebecca sharp leaves boarding school is the beginning of her difficult struggle for her place in life. She does not stop at intrigues or careless actions, just to achieve her goal: to be rich, to shine in society, to live in pleasure. Rebecca is selfish and cruel, heartless and vain. Thackeray is merciless in portraying this clever adventurer, but at the same time, with all the logic of his work, he convincingly proves that the people around her are no better. Unlike many others, Becky is devoid of hypocrisy. This consists in the fact that, soberly reasoning about the people around her, she does not close her eyes to her own actions. Rebecca is well aware that only money will help her to take the desired place in society, and for them she is ready to do anything.[2]

The complete opposite of Rebecca sharp, Amelia Sedley is a virtuous and respectable creature. Emilia is a gentle, sweet, trusting girl who is impossible not to love. "All the virtues of a noble English lady, and all the perfections of her birth and station, belong to dear miss Sedley," wrote miss Pinkerton in her message to Emily's parents. However, the descriptions of the angelic girl sound undisguised irony. Emilia is limited and insignificant, and she is no less selfish than any of the participants in the show at the fair. This is the social type whose behavior is due to constant dependence on the father, husband, son, even girlfriend. Emilia idealizes the image of the deceased spouse, so she does not notice what is happening around her: she does not see the love of William



Dobbin, the suffering of her parents. However, after the death of her mother, the girl completely devoted herself to the unfortunate father. Thackeray combined advantages and disadvantages in this image, emphasizing that they have such common origins as the system of education, the attitude to women in society.

Throughout the novel, the author continuously compares Emilia Sedley and Rebecca sharp, describing them in the same positions, but with different outcomes.

Both girls married at the same time. Unlike Mrs. Rawdon Crawley, Mrs. George Osborne loved, but was not loved. After a certain time, Emilia and Rebecca became mothers: Mrs. Sedley lived as one child, wrapped the helpless creature in love and adoration. For Rebecca, her own son was a burden, a nuisance. She didn't love him.

Miss sharp had done almost one decent thing in her life. She helped destroy the mad love that Emilia had been a victim of for a long time. Of course, Rebecca had an interest in her friend's second marriage, because she wanted her brother, Joseph Sedley. Nevertheless, Becky helped Emilia.[3]

Emilia, by nature a gentle and peaceful being, considers Becky at the beginning of the novel as her friend and, moreover, even her sister. When, after leaving miss Pinkerton's boarding-house, Becky goes to stay with Emily, and, having met Emmie's brother, Joz, decides that she must marry him, Emmie rejoices at the prospect of being related to her friend, perhaps even more sincerely than Rebecca herself. After Becky's engagement to Joz fails and Becky goes to live with baronet Pitt Crawley as a governess, Emilia sees her friend off in a very touching way, gifts her extravagantly with her ribbons and dresses, and weeps heartily as she watches the carriage take Becky away. While Becky wipes her eyes with a handkerchief just before the carriage pulls out of the Sedley gate. The writer goes on to describe the lives of Emily and Becky separately, and the development of their relationship is delayed until Emily visits Becky at the Crawley estate. By this time, Becky is secretly engaged to Rawdon Crawley, and although she does not openly tell Emilia about it, the latter's sensitive female heart knows all about it. When they are alone in Becky's room, Emilia says admiringly that she understands everything. Emmys admire Rebecca's resourcefulness and ingenuity, because she herself would never have dared to do anything like this. But in the future, the paths of the heroines diverge and the friendship seems to end. Emilia marries her adored George Osborne, Becky runs away with Rawdon and begins her ascent in the world. This is not mentioned in the novel, but I think that, despite the fact that the communication of friends is interrupted, the meek and good-natured Emmy still loves Rebecca, considers her a close, loyal, good person, does not believe all the gossip about Becky, which is full of light. Emilia believes in Becky's integrity to the last. The last is the episode when the Osbourne` meet the Rawdons in military Brussels. George Osborne admires Becky and pays her every attention. Poor Emilia sees all this, but doesn't want to notice it. She knows that she can't compete with Rebecca's intelligence, beauty, position, and wit. And Emilia begins to be terribly jealous of her husband's friend, although she tries to hide her jealousy in every possible way. She can't stand it at the ball when her husband leaves her alone, and when he sees Rebecca enter, he rushes to her. As Emmy would later learn, George wanted to run off with Becky that night: he left her a note in a bouquet with a confession and a request to run away with him. That night, poor Emmy's heart is filled with jealousy and resentment. She remembers all the conversations about Becky and the coldness of her friend's treatment to her. Emilia decides never to help Becky in anything again, she feels that her friendship has been violated and insulted. Then George is killed in the war. Here, Emily is completely inconsolable, because she understands that the last night of her life, her adored husband spent not with her, but with Becky. And when Rebecca comes to visit a widowed friend, Emily attacks her with reproaches and insults. Which, of course, Rebecca is not going to tolerate.

Becky's attitude toward Emilia is motivated by Rebecca's nature: she uses people for personal purposes and is a good judge of people. She sees Emmy's unassuming mind, her excessive meekness, modesty, and kindness. I seriously doubt that Becky is capable of a real, genuine friendship at all. She can't even be truly grateful. But she knows very well how to play this feeling, as well as many others. She is kind and attentive to Emmy when she sees a direct benefit in this attitude. For example, at the beginning of the novel, when they graduate from boarding school, or when Becky goes to visit Emily. She is well aware of her power over this gentle heart and uses it. Throughout the novel, Becky thinks Emilia is stupid, naive, too kind, too shy. And Becky hides and shows these feelings as she needs something from Emily or not. It is also important to say that from the very



beginning, Rebecca is jealous of Emilia. After all, Emmy has a rich, loving family, a mother and father who are engaged in her marriage and the arrangement of her life, there is money and a name. And Becky has nothing but her mind, dexterity, and resourcefulness. And so, at the very beginning of the novel, Rebecca sets herself a goal: to become better than Emilia. Higher. Successfully. And Rebecca takes pride in the sense of her triumph when she meets Emilia's carriage while she is riding alongside one of the wealthiest and most famous generals in the English army. Becky is always happy to be lenient with Emilia when she has reason to be, but she also doesn't shy away from complaining, pretending to repent, and begging for help if Emmy can help her in any way. So, going from one extreme to the other, and the relationship between Becky and Emily is built on the first side. Between triumphs and defeats, the entire novel passes, and only at the end does Thackeray decide to give his heroine a chance to "improve" in the eyes of the reader. Many years later, a disgraced, lost Rebecca meets Jozeph Sedley, Emilia's brother, at a card club. Rebecca is wearing a mask, but Jose knows her voice. Becky tells him all the failures of her life and begs him to come to her hotel for a meeting. Jozeph visits Becky and her story makes such an impression on Jozeph that when he comes home, he tells everything to his sister, which throws the gentle Emily into shock and fright. Emilia comes to Rebecca, is convinced of what kind of life has come to her old friend, and pity overwhelms poor naive Emily. She moves Becky to her house with a determination that is completely uncharacteristic of her. She does not listen to Dobbin's arguments, who sees the essence of Becky and warns Emily against her. But Emily is adamant. Due to Becky starting to live in Emilia's house, the latter has a quarrel with Dobbin and he leaves. Here, Rebecca can't stand Emily's stupidity (Becky sees what Emmy stubbornly refuses to notice: only Dobbin has loved Emily all his life, and she has rejected him). So Becky feels guilty about the quarrel and Dobbin's departure. In short, she decides to set the stupid Emmy on the right path and shows her the very note that George Osborne put in the bouquet many years ago. Rebecca sees how Emily is blinded by love for George, sees that it is the shame of her infidelity to this "Holy" man that keeps Emily from relaxing and living happily with Dobbin. So she shows her the note. Emily's reaction was exactly what Becky had expected. Emilia goes to the Wharf to meet the steamer on which she feels Dobbin is coming. Dobbin arrives, there is a wonderful reunion of lovers, everyone is happy that Dobbin is back. Becky sees his attitude towards her and understands that she has nothing more to do here and nothing to wait for. By doing so with a note from George, Becky is doing good for the first time in her life without counting on her own profit from it. On the part of Rebecca, this episode may indicate that she is not such an anti-heroine: callous, cold, calculating. Perhaps she was grateful to Emilia after all. Perhaps Becky is even a little sentimental, which is not typical of her nature, because she has always kept a box that was given to her by Emilia. However, in this box, Becky hid from her husband the jewelry given by rich men and a stash of money. Of course, she had caused Emily a lot of grief and disappointment, and after helping to reunite her friend with Dobbin, she continued to ruin Emily's brother Joaz, but it was Becky that Emily owed her life's happiness. Thus, we can not say that the attitude of Rebecca to Emily is only consumer and ungrateful. It is multi-faceted and contradictory, like Becky herself, like life itself.[5]

As we can see, the images of the central characters are contrasting, as are their fates: Emilia's monotonous existence is contrasted with the turbulent life of her school friend; Becky experiences ups and downs. Sometimes she acts as a director, whereas Emmy is always dependent on the people around her. Thackeray contrasts the static nature of Emilia with the dynamic nature of Becky. You can see that even the parts of the novel that tell about these girls are different: Emilia's movements in space are insignificant, always determined by someone's will, while Becky's movements depend on her vanity.

The differences between Emilia and Rebecca are constantly emphasized by Thackeray throughout the story, but he does not make either of them the heroine of his novel. From all the above, we can conclude that Rebecca is a "bad, evil woman", and Emilia is a real heroine. But this conclusion will be a mistake, because Thackeray did not give his work another name for nothing - "a novel without a hero". Perhaps the heroine might have been Emilia Sedley, who was so much loved at the boarding school, but not Mrs. George Osborne, who almost ruined her own life, because of her selfish love, almost deprived her son of the opportunity to find a grandfather and aunt, get a decent education, and many other benefits. Nevertheless, for all her virtues, love, and fidelity, Emilia was rewarded with a happy marriage with a loved, loving, and devoted man. Rewarded, but not honored, as the heroine of a novel. Someone will say that this is correct, because



Emmy is a weak and characterless creature, and someone will condemn the author and will prove that there is no one better, kinder and more beautiful than Emilia in this novel.

What about Rebecca? "Her story has remained a mystery," although we can safely say that the most spectacular figure at this vanity fair was Becky. It is represented as a "mask", or rather, a "set of masks" ("snake", "Fox", "siren",). Once, when the Crawley's were still moving in high society, Rebecca confessed to her husband that she wanted to stand on stilts and dance so that "all these snobs" would be amazed. The life of Mrs. Rawdon Crawley may be called a drama. This is the drama of a talented person who destroys his talent for the sake of vain goals. Becky rose from the lowest circles, achieved a position in the highest, but then fell lower than before her marriage: her reputation was "killed", the young woman began to drink and play, and once luxurious dresses turned into "a dress not the first freshness with torn lace." But the author does not punish Rebecca for all the evil that "everywhere this woman carried", because she is not different from all the inhabitants of the fair, so why should she be punished?

The two-dimensional composition of the work-the line of Emilia Sedley, who belongs to bourgeois circles, and the line of Rebecca sharp, who aspires to join the aristocratic spheres - opened the opportunity for Thackeray to create a wide panorama of English life in 1815 – 1830-ies. But still, the main feature of the novel's composition is its philosophical embodiment. Describing the life path of each of the girls, Thackeray thereby shows in his work, and in general in life, how cruel the confrontation of good and evil is. He recognizes not only good-nature, meekness, and love for one's neighbor, but also hypocrisy, self-interest, vanity, and selfishness, since they are inseparable from human life. In the novel "vanity Fair", good and evil are in a state of balance, neither force wins. Thus Thackeray makes the reader understand the following: as long as good and evil are engaged in a fierce, sometimes merciless struggle, life on earth continues.

Literature:

1. Maslova M. A., Pepelyaeva S. V. TYPOLOGY of FEMALE IMAGES IN the WORKS of W. THACKERAY // Modern problems of science and education. – 2015. – № 1-1.;
2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19693> (date accessed: 06.01.2020).
3. Alexandrov N. N. V. Thackeray: His life and literary activity. - St. Petersburg: Tip. Yu. N. Ehrlich, 1891. - 78 p. — (Life of remarkable people: Biographical library of F. Pavlenko).
4. Axelrod A. S. Dickens-Thackeray the humorist and the satirist: proc. docl. on stud. konf.-Minsk-1967.
5. Bushkanets I. N. " vanity fair" V. Thackeray in the first Russian translations / / Kazan, state pedagogical Institute. - 1976. - Issue 160.
6. <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/articles-eng/sidorchenko-tekkerej.htm>



«SAYATXAN - HA'MIRE» DA'STANININ' QARAQALPAQ VERSIYASI

F.A.Maksetova

O`zbekstan Respublikasi Ilmiler Akademiyasi
Qaraqalpaqstan bo`limi Qaraqalpaq gumanitar
ilmiler ilim-izertlew instituti tayanish doktoranti
Телефон +99897-220-14-41

Аннотация: Мақалада «Саятхан - Ҳәмире» дастанының қарақалпақ миллий версиясының илмий бақлау нәтийжесинде дәстанның миллий орталықта қаҳарманлық ҳәм турмыслық мотивлер тәсисириnde қәлиплескен шын руўхий мұлкимизге айланған дөретпе екенлигине анализ берилген.

Гилт сөзлер: дәстан, версия, миллий орталық, руўхий мұлк

Аннотация: Мақалада «Саятхан - Ҳәмире» достонининг қорақолпоқ миллий версиясининг илмий ўрганиш натижасида достоннинг миллий мухитта қаҳрамонлик ва ижтимоий мотивлар таъсирида шаклланған ҳақиқиي маънавий мұлкимизга айланған асар эканлиги таҳлил қилинганды.

Калит сўзлар: достон, версия, миллий мухит, маънавий мұлк

«Sayatxan - Ha'mire» da'stani qon'si xalıqlar menen bolg'an ma'deniy baylanislardin' ta'sirinde milliy ortalig'imizg'a sin'isken, biraq shin ruwxiy mu'lkimizge aylang'an xalıqliq do'retpe.

Qaraqalpaq xalıq da'stanların izertlewshi professor Q.Maqsetov ulıwma liro-eposlardın' qaraqalpaqlar arasında qalay tarqalg'anına toqtay otırıp, «Qaraqalpaq baqsıları o'zbek, tu'rkmən baqsıları menen do'retiwshilik baylanısta bolip xalıq poeziyasın, xalıq muzikasın do'retiwde u'lken-u'lken tabıslarg'a erisken. A'sirese, usınday qubilistin' bir misali retinde tu'rkmən baqsısı Su'yew menen qaraqalpaq baqsısı Musanın' arasındag'ı en' jaqsı doslıq baylanısti ko'rsetiwge boladı....»

Xorezmli o'zbekler, Xorezmli tu'rkmənler arasında ken'nen ma'lum bolg'an «Sayatxan - Ha'mire» da'stani usı aymaqta birge jasasıp, bekkem qatnasiqta bolg'an qaraqalpaqlar arasında da tap sol xalıqlar menen birdey jag'dayda xalıq arasında teren'nen sin'isip, onin' haqiyqiy ma'deniy mu'lkinne aylanıp ketken», degen juwmaqqa keledi.

Biz, usı maqsette qaraqalpaq xalıq liro-epikalıq da'stani «Sayatxan - Ha'mire» nin' misalında onin' kompozisiyalıq tipologiyasın, da'stan qaharmanlarının' obrazları tipologiyasın, ko'rkeilik o'zgeshelikleri tipologiyasın, basqa xalıqlardın' usı atamadag'ı da'stani menen salistirıp u'yreniwdi a'hmietli ma'selelerden biri dep esaplaymiz. Sebebi, tek usınday yol menen g'ana da'stan waqiyalarının' mazmunların, ideyalıq, ko'rkeilik da'rejelerin bir-birinen ajiratıp alıwımız mu'mkin. Bunday izertlewdin' na'tiyjeleri da'stannin' milliy versiyasının' haqiyqiy milliyligin ta'miynleytug'ini aniq.

Biz usı da'standı u'yreniw arqali, ata babalarımızdin' uzaq a'sirler dawamindag'ı turmislıq mashqalaların, xalıqlar aralıq qatnasiqlardın' geypara u'lğilerin, milliy do'retiwshilik qa'biletlerinin' jemislerin, u'rp-a'det, da'stu'rlerin ulıwma milliy o'zgesheliklerin bahalaw imkaniyatına iye bolamız.

«Sayatxan - Ha'mire» da'stanının' qaraqalpaq versiyaları basqa milliy versiyalar siyaqli birneshe variantlara iye. Olardan Juman baqsı To'reev variansi, Mina'j Matsapaev variansi, Qarajan Qabulov variansi, A'met baqsı Tariyxov variansi ha'zir O'zRIAQB kitapxanasının' qol jazbalar fondında saqlawlı tur. Solardan Mina'j Matsapaev variansi 1985-jılı Qaraqalpaq folklorı ko'p tomlig'inin' XIV-tomında, «Qaraqalpaqstan» baspasında ja'riyalandi. Juman baqsı To'reev variansi 2011-jılı Qaraqalpaq folklorı ko'p tomlig'inin' 36-tomında jariq ko'rdi. Qol jazba da'rejesinde saqlanıp turg'an Qarajan Qabulov variansi, A'met Tariyxov variantları ele ja'riyalanbag'an. Al Ten'el baqsı Kamalov variansi bolsa Q.Maqsetovtin' u'y arxivinde saqlanadi. Ol da'standi 1988 jılı jazip aliwdı baslap, ayırım sebepler menen 1994-jillar aralıq'ına shekem dawam etken. Bul variant basqa variantlara qarag'anda toliq o'zbek, tu'rkmən versiyalarındag'ı kompaziyalıq, waqiyalıq, ko'rkeilik bayanlawlarg'a jaqın keledi.

«Sayatxan - Ha'mire» da'stanının' Ten'el baqsı atqarg'an variansi mazmunlıq jaqtanda, kompozisiyalıq jaqtanda o'zbek ha'm tu'rkmən baqsıları atqarg'an variantlara a'dewir jaqın



turadı. Qabil Maqsetov usı da'standı Ten'el baqsıdan jazıp alıw barısında alg'an mag'lıwmatlarına qarag'anda ol da'standa ustazı Jan'abay baqsıdan u'yrengen, sonin' menen birge baspadan shiqqan o'zbekshe ha'm tu'rkmenshe qitaplardan da paydalang'anlıg'in biykarlamag'an. Degen menen, bul ko'shirme degen tu'sinik emes. Baqsı syujetlik izbe-izliklerdi saqlag'an halda, olardı o'zinshe bayanlaw, do'retiwshilik sheberliklerin paydalaniw arqalı, da'stan mazmunın jan'alawg'a, milliyestiriwge imkaniyatlar tapqan.

Haqiyatında, ha'r bir versiyanın' variantları baqsılardin' atqarıw o'zgeshelikleri menen belgilenedi. Olardin' syujetlik liniyalarında ayırım qisqartıwlar yamasa ken'eytiwler, geypara epizodlardin' qaldırılıp ketiwi, yaki qosılıwi jag'dayları ushırasatug'ınlıg'i anıq sezilip turadı. Buni variantlarda keltirilgen qosıq qatarlarındag'ı til o'zgeshelikleri menen bir qatarda, tekstte paydalang'an qosıqlardin' azlıg'ı ya ko'pligi arqalıda anıqlawg'a boladı. Ma'selen Qaraqalpaq versiyasının' Ten'el baqsı variantında 114 atamadag'ı qosıqlar paydalanılıp, olar to'rt qatarlı 461 strofa, 1844 qatardı quraydı. O'zbek versiyanın' 2006-jılı ja'riyalang'an variantında 105 qosıq 510 strofadan ibarat. Ja'mi 2044 qatar qosıq paydalanılg'an. Bular ko'lemi jag'inan bir-birine jaqın keledi. Biraq aytarlıqtay ayırmashılıqlardin' bar ekenligi anıq ko'zge taslanadı. A'lvette bul ha'r bir versiya ha'm variantlar ushin ta'biy halat. Sebebi, da'standı o'zbek baqsısı atqarg'anda o'zbekshe, tu'rkmən baqsısı atqarg'anda tu'rkmenshe, qaraqalpaq baqsısı atqarg'anda qaraqalpaqsha atqaradı. Bul jerde til o'zgeshelikleri ayrıqsha a'hmiyetli. Olar tekstlerge ku'shli ta'sir jasawg'a ba'rqulla beyim turadı.

Juwmaqlap aytqanda da'stannın' qaraqalpaq versiyasının' variantların ilimiw baqlaw barısında biz olardin' milliy ortalıg'imizda burınnan qa'liplesip kiyatırg'an qaharmanlıq ha'm turmislıq motivler ta'sirinde qa'lipleskenligin, sonin' menen bir qatarda kitabı syujetlerdin' de orın alıw mu'mkinshilikleri bolg'anlıg'in, anıq'ırag'ı, qaraqalpaq versiyasında waqıyalardin' sintezleniw basqıshları basım da'rejede sa'wlelengenligin anıqlay alamız.

A'debiyatlar

1. Мақсетов К. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дөретпелери. «Билим» баспасы, Н.1996.
- 2..К.Мақсетов «Саятхан Ҳәмире» қолжазба, үй архиви,
- 3.Бабаджанова У.Б. «Саёд ва Ҳамро» достонининг туркий версия ва вариантлари (Ўрта Осиё, түрк ва Озарбайжон версиялари) филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси кўллэзмаси, Урганч-2017



«ЧУЖБИНЕ ЗАПЛАТИЛ СВОЕЮ КРОВЬЮ ДАНЬ Я». ПРО ОТЛИЧИЯ РУБАИ И ТУЮГИ ЗАХИРИДДИНА ММУХАММАД БАБУРА.

Туйчиева Муфаззалхон Солиевна
Андижанская область Шахриханский район
№55- школы Учитель русского языка
Телефон: +998(93) 632 08 69
mufazzalhontoychiyeva@gmail.com

Аннотация: Данная статья предназначена для абитуриентов поступающих в вузы, в качестве «шпаргалки»

Ключевые слова: Муз, глубокая мудрость, тоска и любовь.

Захириддин Мухаммад Бабур родился 14 февраля 1483года, по одним свидетельствам, в Андижане по другим –в Ахси, был страшим сыном Омара Шейха-мирзы, правителя Ферганского удела, потомок Темура. Мать Бабура- Кутлук Нигар –ханум- происходила из рода Чингисхана

После смерти отца в июне 1404 года одиннадцатилетний Бабур при поддержке эмиров и влиятельного духовенства был провозглашён правителем Ферганы и тут же вступил в войну за сохранение власти в отцовском уезде. Отстояв свои права, Бабур провёл борьбу с крупными эмирами, поддерживавшими в личных интересах другого сына Омара Шейха-мирзы.

Цель Бабура- создание в Мавераннахре централизованное государство-не осуществилась. Потеряв Самарканд и Фергану, он был вынужден покинуть Мавераннахр и направиться в Кабул. В 1504 году он становится правителем Кабульского удела. За время своего правления Бабур неоднократно пытался вернуться исконные владения, но каждый раз его ждала неудача. После ряда походов в 1526году Бабур разбил войска делийского султана и завоевал Северную Индию. Став государем обширной страны, простиравшейся от Кабула до Бенгалии, Бабур и здесь стремился создать централизованное государство.

Несмотря на чрезмерную занятность государственными делами, которыми он был обременён с детства, Бабур получил прекрасное образование. Он рано обнаружил поэтические способности и всегда находил время для их развития. Его отец также обладал поэтическим даром, который ему не удалось развить. Здесь необходимо подчеркнуть, что тимуридские правители всегда приближали ко двору творчески одарённых людей, были мечетами.

По существующей на Востоке традиции Бабур начал литературную деятельность как поэт- лирик. Он писал в основном на староузбекском языке. После бессмертных творений Алишер Навои вошло в обычай писать на родном языке, хотя Бабур создаёт ряд прекрасных рубаи и фард на фарси.

Бабур был очень восприимчив и учился у более опытных поэтов. Известна, например, его переписка с Алишером Навои незадолго до смерти последнего.

Первую газель Бабур написал летом 1502году находясь в окрестностях Ташкента, в возрасте девятнадцати лет. Интересно отметить, что почти все газели Бабура содержит сведение биографического характера. Он «проживал» в стихах свою жизнь и писал в них только о том, что пережил сам. Вот один из характерных примеров:

Что о судьбе думать моей? Слишком всесильна печаль,
Где же приют сердце найти? Ехать в какую мне даль?
Пьяный ветер, божий ли дом- все предо мной на замке.
Здесь постучусь, там постучусь-разве бездомного жаль?
В мире земном что мне сказать жалкой природе людской?
Слушать их речь? Но человек- или невежда, иль враль.
Что тебя ждёт в мире земном, лучше Бабур не гадай!
Что суждено, то суждено! А в размышлениях – печаль!

В первой газели поэта всего шесть бейтов. Ею открываются два сборника стихотворений Бабура, известные по введенным в обиходе науки рукописям: парижской (хранятся в Национальной библиотеке Франции) и стамбульской (находится в библиотеке Стамбульского



университета). Начинается газель такими бейтами:

Я наперснице, кроме души своей, -не нашёл,
Бескорыстней, чем сердце своё-друзей не нашёл.
В человеческом сердце я столько ран не видал
И сердечного пленя нигде страшнее не нашёл.

Кроме газелей, Бабур написал более двух сот рубаи, туюгов, кытья, а также масневи и фарды. Большое место в поэзии Бабура занимает тема Родины. Разлучённый с нею, он всегда тосковал по любимой Ферганской долине, мечтая вернуться в родные края.

Там на чужбине – и забыт, конечно, человек!
Жалеет только сам сердечный человек.
В своих скитаниях ни на час я радости не знал!
По милой родине скорбит извечно человек.

Возможно, именно поэтому в лирике поэта много грустных интонаций, его газели полны печали и тоски:

Мне красавец жестокостью быть потрясённым доколе?
Остриями щитов этих роз быть пронзенным доколе?
Видишь из-за разлуки, любви и соперников злобных
Скорбь- в душу, кровь-в глазах, а себя оскорблённым-доколе?

Основным мастерством отличается рубай и туюги. Изящные и совершённые по форме, глубокие и мудрые по содержанию, они становятся прекрасными образцами своего жанра:

Чужбине заплатил своею кровью дань я.
Моё лицо давно покрыта пыль изгнанья.
Мне страшно расспросить о том, как ты жила,
Мне страшно говорить и про свои страданья.

Использованная литература:

1. Бабур-номе. Записки Бабура.-Ташкент: Энциклопедия. 1993.-с179
- 2 И, В. Стеблева. Захириддин Мухаммад Бабур. Поэт, прозаик, учёный (1483-1530) Ташкент. Фан. 1983 с -25



ADABIYOT DARSIDA MANTIQIY, TANQIDIY, IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ORQALI BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASH

Buxoro viloyati Vobkent tumani 21-umumiy
o'rta ta'lif maktabi ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi Sanobar Hamroyeva Bozorovna
Telefon raqam: 936640806
hamroyevasanobar74@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ona tili va adabiyot darslarida foydalilanidigan ta'lifi vositalar, ya'ni dars samaradorligini oshirishda xizmat qiladigan rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan. Rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalari, "Kichik guruhlarda ishlash", "Nuqtai nazaring bo'lsin", "Sinkveyn" haqida alohida tavsiyalar berilgan

Kalit so'zlar: rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalari, "Kichik guruhlarda ishlash", "Nuqtai nazaring bo'lsin", "Sinkveyn".

Har qanday texnologiya ta'lifning yangi mazmunini shakllantiruvchi tamoyillarga asoslanadi. Rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalari asosan o'quvchi shaxsining sifatlarini, ayrim sohalardagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Uning maqsadi-o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy, tahliliy, ijodiy fikrlashni rivojlantirish orqali barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

Rivojlantiruvchi ta'lifning asosiy yo'nalishlari:

1. Muammoli ta'lif.
2. Evristik ta'lif.
3. Tadqiqotchilik ta'lif.
4. IMEN (TRIZ) (ixtirochilik Masalalarini yechish nazariyasi)

Rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalariga "Bumerang", "FSMU", "Venn" diagrammasi, "Zinama-zina", "KBI" kirsa, **usullariga** "Guruhlarda ishlash", "Rolli o'yin", "Refleksiya", "Taqdimot", "SWOT" tahlil, "Rezyume", "Mini leksiya" kablarini kiritish mumkin.

Texnologiya bilan usulni biz gohida aralash ishlatamiz. Usul asosan, o'qituvchi o'z uslubidan kelib chiqqan holda dars jarayonida o'tgan mavzuni so'rashda, yangi mavzuni tushuntirishda, mustahkamlashlarda ishlatiladigan kichik usullarni ishlatish mumkin. Texnologiya esa bir necha usullarni o'zida qamrab oladigan oxirida natijaga erishishi kafolatlangan bo'lib, ta'lif usulining maqsadiga erishish, ya'ni ilgaridan loyihalashtirilgan ta'lif jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim.

Jumladan, adabiyot darslarida 9-sinfda berilgan **Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin"** dostonida komil inson g'oyasi mavzusini o'tishda "Ta'lif jarayonini loyihalashtirish" texnologiyasi asosida "Kichik guruhlarda ishlash", "Sinkveyn", "Nuqtai nazaring bo'lsin" usullarini quydagicha qo'llash mumkin.

"Kichik guruhlarda ishlash" usuli- bu ta'lif oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlarga ajratgan holda o'quv materialini o'rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgai darsdagisi ijodiy fikrini rivojlantirishdir.

1-qadam: O'quvchilar 1-4 gacha bo'lgan raqamlar asosida «Kichik guruhlar»ga bo'linadilar.
2-qadam: Guruhlar mavzu doirasida o'z guruhlariga nom tanlab, izoh beradilar. **3-qadam.** Har bir guruhga savollar beriladi:

1-guruh uchun: A.Navoiy hayoti va faoliyati haqida ma'lumot bering.

2-guruh uchun: "Farhod va Shirin" dostonining mazmun-mohiyati haqida fikrlaringizni umumlashtiring.

3-guruh uchun: "Farhod va Shirin" dostonidagi qahramonlarga munosabat bildiring.

4-guruh uchun: "Farhod va Shirin" dostonining tarbiyaviy ahamiyati: Asar sizga qanday tassurot qoldirdi? Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.

4-qadam: O'qituvchi tomonidan aniq reglament, intizom, hamjihatlik, o'zaro hurmat, qisqa va aniqlik bo'yicha ko'rsatmalar beriladi. **5-qadam:** Kichik guruhlar o'z ishlarini "Taqdimot" qiladilar. **6-qadam:** Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi va guruhlar ishi baholanadi

Bu usul orqali o'zlashtirish yaxshilanadi, barcha o'quvchilar mashg'ulotga jalg' etiladi, muloqotga kirishish ko'nikmasining rivojlantirishga olib keladi, vaqt tejaladi, o'z-o'zini va



guruhalararo baholash imkoniyati mavjud bo‘ladi.

“**Nuqtai nazaring bo‘lsin” usulini qo‘llashda** o‘qituvchi muammoli topshiriqqa yo‘naltiradi. Ezgu fikr, ezgu so‘z, ezgu amal so‘zlarini Farhodning fazilatlari bilan uyg‘unlashtiring? savoli beriladi. O‘quvchilar badiiy asar matniga tayanib, hal qilinsada, mavzu bugungi hayotga bog‘lanadi, ularning butun e’tiborini jalb qilishga undaydi. O‘quvchilar muayyan muammoga o‘z nuqtai nazarini asosli dalillab, himoya qilishga, muammo muhokamasi jarayonida o‘z fikrini o‘zgartirishga ruxsat beriladi.

“**Sinkveyn” usulini** darsning yakuniy qismiga joylashtirganingiz maql. Bunda, qisqa gapda katta axborotni o‘z ichiga olishi lozim. O‘qituvchi o‘quvchilarni yo‘naltirib, boshqarib boradi:

1-qator: Mavzuni 1ta so‘z bilan ifodalang -“Farhod”, 2-qator: Mavzuni 2 so‘z bilan yoriting -“Farhod qahramon”, 3-qator: Mavzudagi voqelikni 3ta so‘z bilan oching -“Farhodning kuchi nimada”, 4-qator: Mavzuni 5-6 ta so‘z bilan izohlang -“Tili pok-u, dili pok-u, o‘zi pok”, 5-qator: Mavzu mazmunini 1 so‘z bilan yakunlang -“Ibrat”.

O‘quvchilar bunday berilgan topshiriqqa turli fikrlar bilan faol ishtirok etadi. O‘qituvchi so‘zlarining izohini so‘rashi asoslashga o‘rgatishi kerak. O‘qituvchi xulosasi: Ulug‘ bobomiz Alisher Navoiy niyat qilgan komil inson, yurtboshimiz orzu qilgan barkamol avlod siz-u biz bo‘laylik.

“Ta’lim jarayonini loyihalashtirish” texnologiyasida yuqoridaq usullarni o‘z o‘rnida qo‘llash muhim bo‘lib, texnologiyada bosqichlarida mavzuni o‘qitish, mazmunini tushuntirish, muhokamaga chorlash, asar voqealariga va davriga ahamiyat qaratish, qahramonlarga tavsif berish, bugungi yoshlar bilan taqqoslash, insoniy fazilatlarni ulug‘lashga o‘rgatish, nazorat qilish baholab borish, uyga berilgan topshiriqlarni bajarilishiga ahamiyat qaratish kabi har bir xolatning puxta bajarilishiga erishish amaliyat (texnologiya)ning muvaffaqiyatini ta’minlashga olib keladi.

Shuningdek, 9 sinfda berilgan “Alpomish” dostonini o‘tishda AKTda foydalanishda o‘quvchilar o‘z “Blog” ini yaratish orqali darsni quyidagicha tashkil etishi mumkin. Asar voqealari, qahramonlarni tanlash o‘quvchilar ixtiyoriga qarab taqsimlanadi. O‘quvchilar “Bolalik davrim”, “Xalqim mening baxtim”, “Boysari derlar mening otimni” mavzularida o‘z blog taqdimotlarini yaratishga kirishadilar. O‘qituvchi o‘quvchilarga soniyalarda topilgan ma’lumotlarini qahramon tilidan yozilishini tayinlaydi. Misol uchun, Hakimijonning bolalik davri to‘g‘risida o‘quvchilar -“Alpinbiy bobomdan qolgan o‘n to‘rt botmon birichdan bo‘lgan parli yoyni ko‘tardim”-so‘zlarini yozishi mumkin. O‘qituvchi belgilagan muddatda buning natijasini o‘quvchilarning o‘zlarini bilan birgalikda umumlashtiradi, xato so‘zlarini to‘g‘irlashi asosida yagona varianti ishlab chiqiladi.

Misol uchun, “-O‘g‘lim, hali sen eshitdingmi, yo‘qmi haytovur biz saning ustingdan bir ish qilib qo‘ydiq.... Otobekka ma’lumki, ularning “qilib qo‘yg‘an yoki qilmoqchi bo‘lg‘on ishlarini” albatta bilar edi. Shundoq ham bo‘lsa bilmaganga solindi: -Aqllik kishilarning o‘g‘ullari ustidan qilg‘an ishlari albatta noma’qul bo‘lmas,-dedi”. Bu epizod(ekran)dagi tarbiya bilan bugungi yoshlarning tarbiyasi o‘rtasida farq nima? savollariga javobni o‘zlaridan qidiring. Shundagina fikrlashga undagan bo‘lamiz.

Ta’lim-tarbiya natijasining samarali bo‘lishi- tarbiyaviy jarayonni tashkil etish usullari, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga va ularning uyg‘unligini ta’minlashga bog‘liq.

Zero, yoshlarda bilim olishga, ma’rifatli bo‘lishga, milliy-madaniy merosni va jahon xalqlari, insoniyat yaratgan madaniy yutuqlarin o‘rganishga qiziqish, mehr-muhabbat uyg‘otish ijtimoiy taraqqiyot talabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Munavvarov A. K. Pedagogika. Toshkent -1996.
2. Pedagogika. O‘quv qo’llanma. Toshkent - 1996.
3. Farberman B.L. Ilgor pedagogik texnologiyalar. Toshkent. Fan. 2000y.
4. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim tarbiyada innovasion pedagogik texnologiyalar .Toshkent -2017



ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR SHAXSIYATIGA CHIZGILAR

*Jo'rayeva Muhayyo Mullajonovna
Andijon viloyati Shahrixon tumani
44-IDUM ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
muhayyojurayeva@gmail.com +998998820853*

Annotatsiya. Ushbu maqolada shoh va shoир Zahiriddin Muhammad Bobur hayotiga bo'lган individual va umumlashma fikrlar, qarashlar, uning shaxsiyatiga, ibratli va kishini o'ya toldiruvchi boshidan o'tkazgan voqealarga bo'lган munosabatlar, "Boburnoma" asarida keltirilgan ayrim shaharlar tasviriga oid ba'zi ma'lumot va xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Bobur, "Boburnoma", g'ayridinlik solig'i –juz'ya, "qalam", Hind diyori, yaxshi qog'oz, latif shahar.

Har bir xalqning tarixiy, madaniy-milliy qiyofasini aniq belgilovchi ulug' shohlari, buyuk olimlari, yirik adib va shoirlari bo'ladi. Insoniyatning abadiyatga mansub ana shunday buyuk farzandlari safida Zahiriddin Muhammad Bobur ham o'z o'rniga ega. Insoniyat tarixida ulug' shoh va shoир Bobur kabi cheksiz iste'dod, iqtidor va insoniy fazilatlari beqiyos kishilar juda kam uchraydi.

Bobur — buyuk podshoh, ulug' shoир, adabiyotshunos olim, faqihshunos, tilshunos, san'atshunos, etnograf, hayvonot va nabotot olamining bilimdoni sifatida serqirra faoliyat va ijod kishisi bo'lgan. "Boburnoma" asarining o'ziyoq uning yigirmadan ortiq sohalarga qiziqqanligiga yaqqol misol bo'la oladi. Bobur, bиринчи navbatda, shoh, boburiylar sulolasining asoschisi. Balki boburiylar jahon tarixida eng uzoq yillar (332 yil) hukmronlik qilgan suloladir. U podshoh sifatida lashkar tortib shohlarga xos mag'lubiyatlarning achchiq alamlariyu zafarlarning ulug'ver nashidalarini surishni ko'p marotaba o'z boshidan kechirdi. Otasi singari ulug' himmatli va oliy maqsadli shaxs bo'lganligidan Farg'ona viloyatini kichik joy deb hisoblab, Samarqandga intildi. U yerda Shayboniyxonidan yengilib, Kobulga keldi va keyin Hindistondek bepoyon yirik mamlakat hukmdoriga aylandi. Bunga uning ajdodlaridan meros jang sirlari va yillar davomida to'plagan tajribasi hamda taqdirning bergen achchiq saboqlari qo'l keldi. Bularning natijasi o'laroq hind diyorida keyinchalik Ovrupada "Buyuk mo'g'ul imperiyasi" deb atalgan ulkan salanat ga asos soldi. Bobur va boburiylarning hukmdorligi Hindiston tarida juda kata ijobiy ahamiyat kasb etdi. Bobur Hindistondagi din-mazhab janjallarining oldini olishga, yurtda osoyishtalik qaror toptirishga urindi. Adolatli qonunlar chiqardi, g'ayridinlik solig'i –juz'yanı bekor qildi, bu esa xalqqa ancha yengillik va qulayliklar keltirdi. Ayniqsa, eri o'lsa uning murdasiga qo'shib xotinini ham birga tiriklay yoqib yuborilish odatini ta'qiqladi. Bu ishi hind xalqining mehrmuhabbatini qozonishiga yana bir sabab bo'ldi. Buyuk shoh Bobur Hindistonda temuriylarga xos ulug' bunyodkorlik an'analarini davom ettirdi: muhtasham qasrlar tiklash, ariq-kanallar qazish, Hind yerida hali hech bo'lмаган bog'-rog'lar bunyod etish, adabiyot, ilm-fan rivojiga homiylik qilish, elniadolat bilan boshqarish singari fazilatlar keyinchalik Hindistonning buyuk farzandlari tomonidan chinakam ijobiy baholandi. Hindistonning donishmand farzandi, buyuk davlat arbobi Javoharla'l Nehru o'z asarlarida Zahiriddin Muhammad Bobur haqida uning shaxsiga cheksiz mehr va samimiylig bilan ushbu fikrlarni izhor etgan: "Bobur — dilbar shaxs. Uyg'onish davri hukmdorining haqiqiy namunasidir. U mard va tadbirkor odam bo'lgan. Bobur o'ta madaniyatli va jozibali insonlar orasida eng yetuk insonlardan biri edi. U mazhabparastlik kabi cheklanishdan va mutaassiblikdan yiroq edi... Bobur san'at va, ayniqsa, adabiyotni sevardi".

"Boburnoma" ma'lumotlaridan biz Boburni o'z ukalari, opa-singillariga g'amxo'r, xola va xolavachchalarining, tog'alarining, xullas, barcha urug'larining qadriga yetuvchi mehribon, andishali inson sifatida taniyimiz. Har ikki ukasini o'zi bilan Kobulga, so'ng Hindistonga olib ketdi; ularni tarbiyaladi va qadrladi. Pochchasi Mirzoxon Bobur taxtini olganda xolasi tufayli, xolavachchalarining yuzini qilib, u o'limga mustahiq bo'lsa ham, kechirdi. Farzand tarbiyasi masalasida ham Bobur idrokli ma'rifatparvar, talabchan ustoz maqomidagi otadir. Humoyunga yozgan xatida uning yozuvidagi nuqsonlar, uslubidagi kamchiliklarni qayd etadi; hukmdorga xos bo'lмаган xilvatparastlikni tanqid qiladi; ko'p bilan ishslash, beklar bilan shug'ullanish, kengashish shartligini uqtiradi. O'zi ham otalik baxtidan surur topadi. Maqtovga xasis bo'lgan Bobur Humoyunning odob-axloqi va kamolotiga juda yuqori baho beradi. Humoyun mirzo



ota-onasini sog‘inib o‘z viloyati Badaxshonni tashlab Agraga keladi. U otasi Boburni shu darajada qo‘msaganki, yirik viloyat hukmdorligidanota diydorini ustun qo‘yib, poytaxtda qolish mayli borligini odob doirasida bildiradi (matn tabdili): “Muhammad Humoyun, bir yili ediki, Badaxshonda diydorlardan ayru tushib edi. So‘ngra bizni sog‘inib, Badaxshonni kuyovi Mirzo Sulaymonga topshirib, bir kunda Kobulga keldi. Mirzo Komron ham Qandahordan Kobulga kelgan ekan. Iydgohda muloqot qilib, hayron bo‘lib, qaytish sababini so‘rabdi. Muhammad Humoyun bizning ishtiyoyqimizni aytib, Mirzo Hindolni Kobuldan Badaxshonga yuborib, bizning tarafga yuraberipti. Bir necha kunda poytaxt Ograga yetib, o‘sha soatda, biz uning onasi bilan nomini aytib, so‘zlashib o‘tirib edik, yetib keldi.

Ko‘ngullar gul kabi ochilib, ko‘zlar chirog‘dek yorishdi. Muqarrar har kuni katta ziyo fat edi. Birbirimiz bilan to‘yib-to‘yib suhabat qilardik. Chindan ham suhabatda mislsiz edi va komil inson kim, der edilar, shu edi. ...bizga shunday xabar yettim, koshg‘ariylar kelib, Badaxshonni oldilar. Biz Xoja Xalifaga buyurdikki, Badaxshonga borib, o‘z mulohazasicha bumosalani hal qilib kelsin. Biroz tushunmovchilik bo‘ldimikan, u qabul qilmadi. Muhammad Humoyunga aytidikki: “Sen borsang qanday bo‘larkan? U javob berdiki:”Farmonni bajarmaslikka ilojim yo‘q. Biroq o‘z ixtiyorim bilan diydoringizdan ayrilgim kelmayd”. Shuning uchun Mirzo Sulaymonni Badaxshonga jo‘natdik”. Keyinroq Bobur Humoyunni Sanbal viloyatiga hokim qilib jo‘natadi. Olti oycha turadi-yu, negadir, ob-havosi yoqmaydimi, doim isitmalay boshlaydi. Ota buyrug‘i bilan Humoyun mirzo poytaxtga keltirilib, mumtoz tabiblar qaramog‘ida bo‘ladi. Biroq hadeganda tuzalavermaydi. Farzandining kuyibyonib yotishini har kuni ko‘raverib, Boburning toqati toq bo‘ladi. Saltanatning ulug‘ kishisi Mir Abdulqosim Boburga arz qiladiki, bunday dard darmoni uchun eng yaxshi narsalarni sadaqa qilmoq kerak: toki Olloh taolo sihat-salomatlik bersin. Voqeа davomini “Boburnoma”dan o‘qiylik (matn tabdili): “Mening ko‘nglimga keldiki, Muhammad Humoyunning mendan boshqa yaxshiroq narsasi yo‘q. Men o‘zim sadaqa bo‘layin, Xudo qabul qilsin. Xoja Xalifa va boshqa yaqinlar dedilarki: Muhammad Humoyun sihat topar, siz bu so‘zni nechun tilingizga keltirasiz? Maqsad:dunyo matoidan yaxshisini sadaqa qilmoqdir. Ibrohim bilan bo‘lgan urushda qo‘lga tushgan olmosni siz Muhammad Humoyunga hadya etgan edingiz. O‘sani sadaqa qilmoq kerak. Tilimga keldiki, dunyo moli uning evaziga yaramidi?! Men o‘zimni unga fido qilaman. Chunki uning ahvoli juda og‘ir. Men ortiq uning kuyib-o‘rtanishlariga toqat qilolmayman. O‘sha holatda uning huzuriga kirib, uch marotaba boshidan aylanib-o‘rgilib, dedimki: “Har qancha darding bo‘lsa men ko‘tardim. O‘sha zahoti men og‘ir bo‘ldim, u yengil bo‘ldi. U sihat bo‘lib o‘rnidan turdi. Men noxush bo‘lib yiqlidim...”. Bobur ertasi kuni taxtu tojni Humoyun mirzoga topshiradi va shu voqeadan ko‘p o‘tmay vafot etadi.

Bobur birinchi marotaba “adabiy til” tushunchasini “qalam” so‘zida ifodalagan tilshunosdir. U Andijon viloyati xalqining tili turkiy (o‘zbek) adabiy tilga muvofiq ekanligini quyidagicha talqin etadi: “Eli turkdir (o‘zbekdir). Shahar va bozorlarida turkiy bilmas kishi yo‘qdir. Elining lafzi (tili, so‘zi) qalam bila rostdir. Ani uchunki, Mir Alisher Navoiyning asarlari Hirotda yaratilip shuhrat qozongan bo‘lsa-da, bu til bilan yozilgan”. Andijon viloyatining o‘ziga xos xususiyati haqida to’xtalar ekan, qovun mahalida poliz boshida qovun sotmoq rasm emasligi, to’qqiz ariqdan suv kirib, hech bir joydan chiqib ketmasligi haqidagi qiziq holatlarni keltiganki,bu har bir kishida ,albatta, qiziqish va ajablanish tuyg‘ularini hosil qiladi.

Samarqand tasvirini keltirar ekan, qimmatli tarixiy ma’lumotlarni berib o’tadi. Xususan, bu shaharni Iskandar barpo etgani, Amir Temur poytaxt qilgani, dunyoda eng yaxshi qog’oz Samarqanddan chiqishi kabilar alohida diqqatga sazovordir. Yana bu azim shaharni “latif” shahar deb ataydiki, beixtiyor o‘quvchida bu shaharga nisbatan mehr uyg’onadi.

Xullas, Bobur asarining qizizqarli bo‘lishiga alohida e’tibor beradi. Shu bois, hatto jug’rofiy ma’lumotlarni ham kishi e’tiborini tortadigan usulda yoritishga harakat qiladi. Muallif imkoniboricha, sodda va tushunarli yozishga harakat qilgan. Asrlar o’tsa-da, Bobur shaxsi biz uchun o‘rnak va uning asarlari qadrli bo‘lib qolaveradi.

Foydalilanlgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. 3. М. БОБУР. “БОБУРНОМА”. “Юлдузча”. 1989.
2. Vahob Rahmonov. BOBURSHOH: SHOIR VA ADIB. “Marifat” gazetasi. 2008
3. www.ziyouz.com



“ALPOMISH” DOSTONIDAGI RAMZIY BELGILARNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

*Jo‘rayeva Shaxnoza Akbaraliyevna
Buvayda tumani maktab
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
tel: +998911436888*

Annotatsiya: mazkur maqolada ramz va belgilarning o‘ziga xos jihatlari tadqiq etilgan. “Alpomish” dostoni tahlili orqali ramziy belgilar xususiyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: ramz, belgi, doston, g’oyaviy vazifa, ismlari etimologiyasi, totem.

Ramz va belgilar qadim o’tmish tarix sahifalaridan tortib to hozirgi zamonamizgacha hayotimizning muhim va uzviy omillaridan biri bo’lib kelgan. Xususan, folklorda ramz va belgilarning ahamiyati va tutgan o’rni kattadir. Har qanday xalq og’zaki ijodining mahsuli bo’lmish asarlar, dostonlar va boshqa turdagи folklor namunalari o‘ziga xos bo’lmish ramzlar, yashirin ma’no va mazmunni anglatuvchi fikrlar, g’oyalar yoki belgilar majmuini o’z ichiga oladi. Ushbu ramzlar va belgilar shunchaki xalq og’zaki ijodi mahsuli bo’lmish asarlarning bejirimligini yoki o‘ziga xosligini ta’minlash uchungina emas, balki ma’lum bir boshqa qator g’oyaviy vazifalarni bajarish uchun ishlatalidi. Ta’kidlash joizki, folklor asarlari tarkibidagi ramz va belgilar ushbu xalqning tarixi, an’analari, urf-odatlari, dini va dunyoviy qarashlariga mos ravishda tanlangan va hatto ayrim holatlarda boshqa xalq va millat namoyondalari uchun tushunarsiz, noaniq tuyulishi ham mumkin. Shuning uchun ham ko’p holatlarda ma’lum bir tanlangan xalq og’zaki ijodi namunasi tarkibidagi ramz va belgilarning mohiyati, maqsadi va sababi, mazmunini anglash uchun, avvalo ushbu asarning tarixi, tegishli millat yoki xalqining dini, urf-odatlari, mintaliteti va yana qator faktorlarga asosan bilimga ega bo’lish va yaqindan o’rganib chiqish zarurdir. Xususan, “Alpomish” asarida ham o’quvchi doston qahramonlarining ismidan tortib, to joy nomlarigacha turli shakldagi ramzlarning va belgilarning qo’llanilish doirasini aniqlashi mumkin. Masalan, Boybo’ri va Boysarilarning ismlari etimologiyasi, hozirgi o’zbek tili nuqtai nazaridan “boy” ma’nosida emas, balki qadimgi turk tili ma’nosida – “qabila, urug” ma’nosida ishlatalgan. Shunday qilib, Boybo’ri (Boy+bo’ri) va Boysari (Boy+sari) qabilaviy ismlar bo’lib, so’zma-so’z tarjimasi “qabila boshlig’i” ma’nosini bildiradi.¹ Turkutlarning asosiy totemi bayroqlariga zar bilan tikilgan oltin bo’ri hisoblanadi. Boybo’rining zakot haqidagi iltimosini Boysariga 14 ta elchi (mahram) yetkazadi, ularning ko’kragini qo’tosining oltin tasviri bor edi. Boybo’rining elchilar erakklik, hosildorlik timsoli bo’lgan qo’tos tasvirini bejiz ko’kraklariga tushirishmagan. Doston boshida elchilar Boysari jallodlari qo’lida halok bo’lishsa-da, doston yakunida Alpomish sevgilisi va uning otasini qalmiqlar asirligidan ozod qiladi. Suhayl kampirning o’g’illaridan ba’zilarining ismi ham qadimgi totem va astral kultlarning sarqitlaridan xabar beradi. Ko’kqashqa (Ko’k+qashqa), Boyqashqa (Boy+qashqa) zoomorf antroponim bo’lib, so’zma-so’z “ot qabilasi”dan degan ma’noni anglatadi.

Bosh qahramonlarning tug’ilgan joylari Boysun (Boy+sun) “butun qabila” ma’nosiga muvofiq keladi.² Bu syujetning dramatik yechimiga to’g’ridan-to’g’ri bog’liq. Aynan kelishmovchilikdan so’ng Boysari o’z qavmini qalmiqlar yurtiga boshlab ketgach, butun qabila ikkiga bo’linadi, ular vataniga, ya’ni Boysunga qaytgach yana bir butunga aylanadi. Alpomish singlisining ismi Qaldirg’ochoyim sadoqat, qondoshlik aloqalarining mustahkamligini ifolaydi, zero o’zbek xalq poeziyasida qaldirg’och aynan shu sisfatlar ramzidir. Aynan singlisi tufayli Alpomish Oybarchinga tahdid solayotgan xavf haqida bilib oladi va aynan Qaldirg’ochoyim Alpomishni uyaltirib, Oybarchin va uning otasiga yordam berishga chorlaydi, o’z baxti va xalqining birligi uchun jasorat ko’rsatishga undaydi. Suqsuroy antroponimi (Oybarchinga nisbatan qo’llanilgan epitet hamda uning ismi so’zma-

¹ Ҳоди Зарипов “Алпомиш” эпосининг асосий мотивлари (“Алпомиш”-ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси тўпламида) – Тошкент: Фан, 1999. – Б. 38.

² Алпомиши Ўзбек халқ қаҳрамонлик достони Айтувчи Ф. Йўлдош ўғли, ёзиб олувчи М. Зарифов — Тошкент: Шарқ, 2010. –Б.4



so'z "Suqsur-Oy") ism bekasining chiroyini ta'kidlaydi.¹

Qalmiq bahodiri Alpomishning do'sti bo'lgan Qorajon uni o'zbek qiziga unashtrish uchun sovchilikka borgan onasidan: "Tulki bo'lib kelyapsanmi, bo'rimi?" deb so'raydi. "Bo'ri" so'zining ma'nolaridan biri "o'g'il" ekanligini nazarda tutgan holda, yuqorida keltirgan gapning ma'nosini quyidagicha sharlash mumkin: "senda erkaklik g'ururi ustun keldimi yoki ayollik ayyorligimi?" Qorajon, "qora xalq", "avom" ning timsolidir.²

Turkiy tilimizda "qora" so'zi rang-tusni emas, "katta" ma'nosini anglatishi ko'pchilikka ma'lum, ya'ni qoraxoniylar, qoraxitoylar, qorabotir, qoramol va hakozo. "Katta xalq"ning "jon"i bo'lishi tabiiy, albatta. Shuning uchun ham Qorajon – odam qanday makr saltanatida yashamasin, modomiki odam bolasi "aqli jon", "ongli mayjudot", "tafakkur sohibi" sifatida yaratilgan ekan, qora xalq ichidan ertadir-kechdir joni, ya'ni, dilda dardi, iymoni-vijdoni bor kiroyi shaxs, mardi maydon qahramon chiqishi tabiyligini bildiruvchi ramz sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, "Alpomish" dostonida tasvirlangan belgi va ramzlar xalqimizning madaniy va ma'rifiy o'tmishidan kelib chiqqan holda turli ma'no va mazmunga ega bo'lib, turli maqsad va sabablardan kelib chiqqan holda qo'llangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hodi Zaripov "Alpomish" eposining asosiy motivlari ("Alpomish"-o'zbek xalq qahramonlik eposi to'plamida) – Toshkent: Fan, 1999. – B. 38.
2. Alpomish O'zbek xalq qahramonlik dostoni Aytuvchi F. Yo'ldosh o'g'li, yozib oluvchi M. Zarifov —Toshkent: SHarq, 2010. –B.4
3. Jabbor Eshonqul "Alpomish" dostonida ayollar obrazi –O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 4-son, 1999.–B. 72
4. Imomov K. "Alpomish" dostonining ayrim xususiyatlari ("Alpomish"- o'zbek xalq qahramonlik eposi" to'plami) – Toshkent: Fan, 1999. –B. 61

¹ Жаббор Эшонқул "Алпомиш" достонида аёллар образи –Ўзбек тили ва адабиёти журнали, 4-сон, 1999.–Б. 72

² Имомов К. "Алпомиш" достонининг айрим хусусиятлари ("Алпомиш"- ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси" тўплами) – Тошкент: Фан, 1999. –Б. 61



„DEVONU LUG'ATIT - TURK”DA FRAZEOLOGIK BIRLIKLER.

*Andijon viloyati Asaka tumani 25- DIUMI
ona tili va adabiyot fani o'qituvchi
Mamatov Ahroriddin Xusanboyevich
Telefon raqami 935498818*

Annotatsiya. Sharq dunyosi tafakkurining ildizlari juda uzoq o'tmishga borib taqalsa-da, uning o'q tomiri deb 10- 11 asrlarni belgilash mumkin.

10- 11- asrlar Sharq dunyosida ilm – fanning barcha sohalari - tibbiyot, handasa, mantiq , geografiya , tarix , falsafa , tilshunoslik , adabiyotshunoslik , kabi bir qator sohalari rivojlanib , shunday cho'qqiga chiqdiki, bu cho'qqi hali hanuz o'z yuksakligi bilan butun jahon ilm ahlini o'ziga rom qilib kelmoqda.

Kalit so'zlar. Falsafa, tilshunoslik, „Devonu lug'atit-turk” , Mahmud Qoshg'ariy, o'g'uz, chigil, yog'mo.

Bizga yaxshi ma'lumki shunday „ cho'qqi” lardan biri 11- asr Sharq tilshunosliging peshlaridan biri, shubhasiz, Mahmud Qoshg'ariyidir.

„Devonu lug'atit-turk” da muallifning turk , turkman , o'g'uz , chigil, yog'mo , qirg'iz kabi elatlar tillarida uchraydigan so'zlarning denotativ , konnotativ ma'no turlari regional va dialectal jihatdan o'rgangangani lingvogeografiyaga tamal toshi qo'yilishiga turtki bo'ldi ,desak , xato bo'lmaydi. Muallif „ Devonu lug'atit-turk” asarida o'r ganilgan joyiga qarab , o'sha hududda yashovchanlik xususiyatga ega bo'lgan hikmatli so'zlarni , turli hil maqol-matallarni keltirib o'tgan. Maqol- matal va hikmatli so'zlar tarkibida uchraydigan frazeologik birikmalar hamda ularning til hususiyatlari bugungi o'zbek adabiy tiliga mos tushadimi yoki o'tmishdagi xalqlar tili leksikasidagi so'zlarning ma'nosi hozirgi kunda ham bormi degan masala ko'ndalang turadi.

Ompy miřiб jaгdї anapкiiш okї jїg'ilwar

Ajðim aciс kïlgeу emas takи jalwar*

Ma'nosi ; menga yuzlangach , suzdoqdan „o'qni yomg'irdek yog'dirdim”. Endi seni yalinib , yolvorishlaring foyda bermaydi.

Тулумлуг болиб катиндён кайн эмдї јэр сувар*2

Ma'nosi; Tezdan beradigan narsalarini tayyorla , bo'lmasa , „ qoningni yer so'radi” .

Ko'rinish turibdiki, keltirilgan misollardagi „o'qni yomg'irdek yozdirdim” va „ qoningni yer so'radi” iboralarining birinchisidan tilimiz lug'at chastotasi doirasida foydalanilsa, ikkinchisi kam qo'llaniladi. Chunki „ Kallang ketadi ” o'rniда „ qoningni yer so'radi ” qabilida qo'llanishi til odobi , til madaniyati nuqtai nazaridan tildagi mavjud so'zlardan ijtimoiy , diniy , regional maqsadda muayyan variantini tanlab (tabu, evfemizm) ishlatalishiga sabab bo'ladi.

Бағрім бағын қартадім- Bag'rim yarasini yangiladim

Jaғмур куні қан сачар - Ko'zim yomg'irday qon sochadi.

Köplik күшіга - Yumshoq odam. Frazeologizmlarning grammatic me'yorlarga kirishi va ularning semantic xususiyatlari tahlilda alohida ahamiyatga ega.Frazelogizmlar sintaktik sathda funksional- kategorial va garammatik ko'rinishga ega. Agar iboraning ichki intensivligi e'tiborga olinsa ,nafaqat semantic, balki, uning garammatik qurilishini ko'rish mumkin.Misol uchun; „ Qorningni yer so'radi ” yoki „Yumshoq odam ” birikmalardagi so'zlarda 2- shaxs birlik , egalik shakli va o'tgan zamon aniq nisbatdagi fe'l bilan ifodalangan kesimm yotibdi. Bular nutqda yuzaga chiqishida faqat ma'no munosabat tomonlariga e'tiborga olinadi. Agar nutqda har ikkala ko'rinishida yuzaga chiqsa , frazeologizmnning semantic sathda barqarorligini ta'minlaydi. „Qorningni yer so'radi ” - „ Kallang ketadi ”; „Yumshoq odam ” - „ Ko'ngli bo'sh odam ” Demak, bu ko'rinishdagi iboralarining 11- asrda qo'llanishi va ularning imkoniyat doiralari qabilalar tili lug'atida , leksikasida bevosita til sathidagi murakkab birliklarni qo'llashga asos bo'lgan. Shuning uchun turli davrlarda tillarning o'zaro differensiyasi yuzga kelgan paytda ham , bu kabi tushunchalar ozining ichki semantik xususiyatlarini saqlab qolgan va bular bizgacha yaxlit holda yetib kelgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1.M.Qoshg'ariy „ Devonu lug'atit-turk”,455-bet

2 M.Qoshg'ariy . O'sha asar . 458- bet



AHMAD A'ZAM – O'ZIGA XOS YOZUVCHI

*Qodirova Ma'rifat Abdullayevna
Samarqand viloyati Jomboy tumani
50- umumiy o'rta ta'lim maktabi
o'qituvchisi tel: +99899 594 83 85
qodirovama'rifat@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchi Ahmad A'zamning poetik uslubi, adabiy mahorati masalalari o'rganiladi, xarakter yaratish usullari tahlil qilinadi. Yozuvchi yaratgan asarning syujeti qahramon ruhiyatida keshadi. Shu bois bu masala hozirgi o'ziga xos mavqega ega. Tadqiqotchi A.A'zamning "Soyasini yo'qotgan odam", "Tiqin", "Qatag'on yili" hikoyalari misolda mavzuni atroficha yiritishga erishgan. Maqolani ilmiy jurnalga chop etish mumkin.

Kalit so'zlar: xarakter, syujet, uslub, individual uslub, absurd.

Ijod jarayonida ijodkorning diqqat markazida turadigan narsalardan biri bu insonning shaxs sifatidagi individual belgilarini ko'rsatishdir. Umuman olganda badiiy asarda inson hayotining aniq manzaralari hayotdan olingen umumlashmalar sifatida ifodalanadi. San'at asarida badiiy hayot aks ettiriladi. Hayot go'zalligini olib beruvchi ham ijodkordir. Ammo yozuvchi hayotda duch kelgan har bir narsa-hodisani, kishini asarga olib kiravermaydi. Hayot benihoyat murakkab, unda har xil narsa-hodisalarga duch kelamiz. Ijodkor yaratmoqchi bo'lган asarlarida zarur bo'lган narsa-hodisalarni tanlab, saralab ola bilishi zarur. Chunki badiiy asardayozuvchi millatining iqtisodiy-siyosiy turmushi, xalq dunyoqarashining ichki murakkab mazmunini ham aks ettiradi. Shu o'rinda aytish kerakki, mashhur adabiyotshunos B.G.Belinskiy o'z maqolalarida badiiy asarda ifodalananadigan milliy xususiyatning ob'yektiv xarakter kasb etishini alohida ta'kidlaydi. Uning uqtirishicha, san'atkor o'z asarida insonni aks ettirar ekan, o'sha inson ko'lanka emas, balki jonli odamning o'zi bo'lishi kerakku jismoni tuzilishga, xarakterga, ahloqqa, o'z odatiga, xullas uni hayotidagi boshqa odamlardan ajratib turuvchi barcha individual xossalarga ega bo'lishi lozim. Shuningdek u muayyan millatga va ma'lum tarixiy davrga mansub bo'lmos'gi darkor. Negaki, insonning insonligi jamiyatda namoyon bo'ladi. "Demak, badiiy asarda aks etgan milliylik san'atkoring xizmatigina bo'lib qolmasdan, san'atning bevosita zarur sharti hamdir. Shu sababli, san'at asarida milliylik qanchalik aniq va chuqur aks ettirilgan bulsa, badiiy jihatdan ham shu qadar yetuk bo'ladi". Shu jumladan kelib chiqib, aytish mumkinki, yozuvchi Ahmad A'zam o'z asarlarida masalaning ayni jihatlariga jiddiy e'tibor qaratgan. Asarlarida milliylikka yo'g'rilgan vaziyatlarda kuzatadi, ruhiy holatdagi o'zgarishlarni batafsil tahlil qila boradi. Bu qahramonlarning odatiy tasavvurlari, xatti-harakatlarni tasvirlashning adabiyotimiz uchun noan'anaviy usuli. Shu jihatdan, yozuvchining "Soyasini yo'qotgan odam", "Mastirjamiyat", "Tiqin", "Qatag'on yili" kabi hikoyalarda alohida o'rinn tutadi.

Masalan, "Qatag'on yili" hikoyasida yozuvchi yo'lda ketayotgan voqeа aks etadi:

"Rostdan Stalin tomonidan melisa kelayotgan edi, bizga yaqinlashib qolgan. Xotinim tirsagimdan turtdi:

— Qarang...bir chol kishi so'rashyapti.

Bu yoqqa qarasam- Saidbovo, G'aziradan chiqib, Qorovultepasiga qayrilish joyida to'xtab, biz tomonga jilmayib, tez-tez bosh irg'ayapti. Tovushini eshitsam ham, kallasini qimirlatishidan nima deyayotganini bilaman: "E-e, eshonbovo, yaxshimisiz? E-e, kelin shumi?... Shunday-shunday kep turingda..." Shunga yarasha javob qilaman: "O'zingiz yaxshimisiz? Bizning sinfdosh O'rın qanday? Nevaralar... Ha, shu, qaytyapmiz endi..." Albatta, u ham eshitmaydi-oramiz ancha baqirib so'rashmaymiz-ku ko'chada."

Hayotda shunday holat bo'lib turadi, biroq bunisiga hamma e'tibor beravermaydi, e'tibor bersa ham bunday sinchalaklab tahlil qilavermaydi. Bir qarashda hech gap yo'qdek, biroq insoniy munosabatlarning bunday talqini, psixologik aniqlik o'quvchida zavq-shavq uyg'itadi. Yozuvchi mimika va jestlar vositasida amalga oshgan ikki kishi o'rtaсидаги muloqatni obrazli va hayotiy tasvirlashga erishgan.

"... Individual uslub, - deb yozadi adabiyotshunos N.Shukurov, - ...ijodkorning voqelikni o'zicha idrok etish, voqeа hodisalarning o'ziga xos obrazlar ifoda tasvir vositalar bilan aks ettirishi..." Ammo uslub asardagi badiiy tasvir vositalarining quruq arifmetik yig'indisi emas,



balki ularning yaxlit bir sistemaga uyishuvi, g'oyani ifodalashda qahramon xarakterini ochishga xizmat qilishida yozuvchi qo'llagan usuldir. Shunday ekan, Ahmad A'zamning tanlagan poetik uslubining tasvirlashga uncha arzimasdek tuyulgan muloqatdan ana shunda ajoyib hikoya yaratishga imkon bergen.

Uslub yozuvchining o'z davri sotsial hodisalarga aktiv munosabatining mahsuli bo'lib ijodkorni, uning boshqa yozuvchilardan farqini ko'rsatuvchi bosh omildir. Yozuvchi qancha talandli bo'lsa, uning uslubi ham shu qadar yorqin namoyon bo'ladi. O'z uslubiga ega bo'lgan muallifgina chinakam yozuvchi san'atkor yozuvchi bo'la oladi.

"Bunaqa tushlarni bizning Barot hamko'radi.Bir kuni ertalab uyidan keldi-da: "Qizig"-ey! Bugun tushimda Hayotning tushini ko'ribman!", deb talmovsiradi.Men Barotning kallasiga shunday chiroyli tashbeh kelsa-ya, deb hayrat bilan: "Hayotning tushi!", deb yuboribman. "Hayotning tushida men hali ham ikki yashar bola, ko'rpachani ustida yig'lab o'tirgan ekanman. Onam kelib: "Boldi-da, Barotjon, qulqoqda qulqoq qolmadi, deb qo'limga kulcha beribdi. Kulchaga kulchalarimni uzatayotganimda uyg'onib ketdim", dedi Barot". "E-e, o'g'limni aptyapsanmi?", dedim. "Ha-da, otini otimga uyqash qo'yganman.Qara-ey, o'zimning shundayligimni tush ko'rsam ham boshqa gap edi, tushimda, ey, aqling, yetyaptimi, Hayotimni tushini ko'ribman, uning tushida men Hayotdek yosh bolaman, yig'labman! Qizig'-a, nega bunaqa bo'ladi?", dedi Barot mayuslanib, Men indamadim."

Ahmad A'zam poetik uslubining shakllanishida yapon yozuvchisi Kabo Abe ijodining ta'siri katta. Uning "Qumdag'i xotin", "Yashik odam" romanlaridagi inson hayoti va faoliyatiga noan'anaviy yondashuvi bilan ko'plab kitobxonlarning e'tiborini qozongan. Ahmad A'zam, Kabo Abega o'xshab katta kichik barcha asarlarida kechinmaning harakatini, hilatini psixologik tadrijini kuzatadi. Ahmad A'zam asarlarida voqeа uncha muhim o'rин tutmaydi. Uning ijodida an'anaviy syujetlilikni ko'rmaymiz. Yozuvchi uslubining noana'naviyligi shundaki, u ko'pincha sog'lom aqlga bo'y beravermaydigan, inson ko'nglining inji injqliklarini, ruhiy holat va kechinmaning tub asoslarini anglashga va tinglashga e'tibor qaratadi. Shunday ekan, uslub-yozuvchining voqelik va insonni idrok qilishi, ularni qalbidagi haqiqatni kashf etishi va uni so'z vositasida obrazli ifodalay olishi – bu vazifalarni individual ("o'ziga xos") tarzda yaratish san'atidir. "Uslub doim yozuvchi shoirning butun borligidan kelib chiqadi va har bir yaratgan asarida ana shu o'ziga xos olamning hayotbaxsh nurini- insoniyashgan tuyg'ularini tiriltiradi, ko'pga ulashadi, ezgu tuyg'ular tarbiyachisi vazifasini o'taydi." Uning "Ro'yo yohud Gulistonga safar" romani yozuvchining xotiralari bilan boshlanib, boshqa bir olamga tushib qolishi yozuvchi uslubining kamalakday tovlanib, jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy muammolari ustida bosh qotirishi ularni hal etish masalalarini izlab topishga bo'lgan harakati, voqeа asosida emas o'y-fikr mushohada, mulohaza hayolot doirasiga kechishi hayotbaxsh xususiyatlardandir.

Mazkur romanning yaratilishida absurt adabiyot vakillari F.Kafka, A.Kamyu ijodining hayotbaxsh ta'sirini ham ko'rishimiz mumkin.

Ahmad A'zamning asarlarida asosan noan'anaviy uslubiga syujeti xarakterlidir. Umuman olganda syujet termininibir ma'noda voqealar tizimi deb tushunsak, keng ommalashgan ta'riflardan biriga ko'ra, syujet: " uyoki bu xarakterni tipini, tarixiy rivojlanishi tashkil topib borishidir" (M.Gorkiy) Biroq xarakter har doim rivojlanish o'sish va shakllanishda ko'rsatilmaydi. Masalan, hikoyada xarakterlar tayyor holda beriladi, voqeа doimo rivojlanmaydi. Syujet bu o'rinda voqeaneing ichki rivojini namoyon etadi, xolos. Syujetning birlamchi funksiyasi asar problemasini badiiy tadqiq etishga imkon beradigan hayot materialini uyuştirib berishdan iboratdir. Adabiyotda uslub faqat o'zlik bilan cheklanmaydi, faqat individual belgilarning yig'indisi emas. Unda albatta, "o'zlik"ni vujudga keltirgan, o'stirgan ijtimoiy muhitning ta'siri bo'ladi, unda shaxsiylik va o'zaro umumiylig juda murakkab diyalektik birlikda bo'lib, o'zaro shartlangan, bir-birini ifodalaydigan darajada. Ahmad A'zam adabiyotimiz uchun yangilik bo'lgan noana'naviy uslubi yaratgan asarlari bunga yorqin misol bo'la oladi.

Syujet personajlarning "harakat"laridan tarkib topadi. Personajlarning makon va zamonda kechuvchi xatti-harakatlari ham, ruhiyatidagi o'y-fikrlar, his-kechinmalar rivoji ham xarakterlidir. Shu harakat tiplaridan qaysi biri yetakchilik qilishiga qarab syujetning ikki tipi ajratiladi: a) "tashqi harakat" dinamikasiga asoslangan syujet, b) "ichki harakat" dinamikasiga asoslangan syujet.

Birinchi tipdagi syujetlarda personajlarning biror maqsad yo'lidagi xatti-harakatlari ham, kurashuvlari, to'qnashuvlari, hayotidagi buzilishlar tasvirlanadi va shu asosda ularning taqdiri, ijtimoiy mavqeyida o'zgarishlar yuz beradi. Yangi o'zbek adabiyotida syujetning ham tipi keng



tarqalgan: "O'tgan kunlar", "Kecha va kunduz", "Qutlug' qon", "Sarob"- bularning barida tashqiharaktin dinamikasi yetakchilik qiladi. Albatta, bu asarlarda ichki harakat dinamikasi ham bor, biroq u mavqe jihatdan syujet tipini belgilashga ojizlik qiladi, Syujetning ichki tipida voqealar o'z holicha emas, personaj ruhiyatidagi jarayonga turtki berishi jihatidan ahamiyat kasb etib, asar davomida personajlar hayotida, taqdirida yoki ijtimoiy holatiga emas, uning ruhiyatiga burilishlar, o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu tipdagi syujetlar adabiyotimizda ancha keyin, XX asrning 80-yillaridan paydo bo'lib, hozirgacha nasrning kichik va o'rta shakllarida, shuningdek: A.A'zamning "Bu kunning davomi" , "Asqartog' tomonlarda" va kichik-kichik hikoyalarida o'zining yorqin ifodasini topgan.

Adabiyotimizda uslub faqat o'zlik bilan cheklanmaydi, faqat individual belgilarning yig'indisi emas. Unda albatta, "o'zlik"ni vujudga keltirgan, o'stirgan ijtimoiy muhitning ta'siri bo'ladi, unda shaxsiylik va o'zaro umumiylilik juda murakkab dialektik birlikda bo'lib, o'zaro shartlangan, bir-birini ifodalaydigan darajada. Ahmad A'zam adabiyotimiz uchun yangilik bo'lgan noan'anaviy uslubi yaratgan asarlari bunga yorqin misol bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.To'xta Boboyev. Adabiyotshunoslikka kirish,T., "O'qituvchi", 2000 36,38.242,246-b.
- 2.Ahmad A'zam Soyasini yo'qotgan odam,T., "Sharq",2004-21-243-b.
- 3.Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslik lig'ati.T., "Sharq", 2006-290-b.
- 4.Xatam Umurov Adabiyot nazariyasi, T., "Sharq" , 2002-235 b.



ARUZ SHE'R TIZIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Qodirova Go'zalxon Haydaraliyevna
Yozyovon tumani 25-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: +998901604584*

Annotatsiya: maqolada aruz she'r tizimining nazaiy asoslari va aruz vaznidagi she'riy asarlarning o'ziga xos jihatlari misollar asosida tadqiq etilgan.

Kalit sozlar: aruz, hijo, rukn, bahr, qisqa bo'g'in, cho'ziq bo'g'in, fauvlun, solim.

Ta'lrim tizimida adabiyot o'qitishning asosiy vazifalardan biri o'quvchilarni she'riy asarlarni ifodali o'qishga o'rgatish, ularni shoirlarimiz ijodida qo'llanilgan xilma-xil vaznlarning ritmohang xususiyatlari, she'riyatimizda qo'llanish ko'lami, mualliflarning har qaysi she'riy o'lchovdan mohirona foydalanish san'ati bilan tanishtirish, binobarin vaznning badiiy asardagi o'rni haqida muayyan bilim va malaka hosil qilish tashkil etadi. O'quvchilar adabiyotimizning ko'p asrlik tarixini o'rganish jarayonida rang-barang she'riy o'lchov tizimlari haqida ma'lumot oladilar, ulardan har birining o'ziga xos jihatlari, turli xil vaznlarini ko'zdan kechiradilar. Xusan, adabiyotimizda ming yildan buyon qo'llanib kelingan aruz o'lchov tizimi xususiyatlarini atroflicha o'zlashtiradilar.

O'zbek mumtoz she'riyatini asosan, aruz vaznida yozilgan she'rlar tashkil etadi. Aruz vazni hijolarning cho'ziq va qisqaligiga asoslanadi. Misra va baytlarda cho'ziq va qisqa hijolarning o'zaro mutanosib ravishda takrorlanib kelishi o'ziga xos musiqiylikni ta'minlaydi. Shuning uchun ham aruz vaznida

yozilgan she'rlar (g'azal, masnaviy, ruboiy, murabba, muxammas, musaddas va hokazo)da ohangdorlik juda kuchli bo'ladi. Maktab darsliklarida aruz vazniga oid nazariy tushunchalar alohida mavzu doirasida berilmaydi. Biroq aruz vaznida yozilgan asarlarni o'rganish davomida vazn bilan bog'liq turli nazariy bilimlar o'quvchilarning yosh xususiyatlari hisobga olingan holda berib boriladi.

Aruz she'riy o'lchovi misralar cho'ziq va qisqa bo'g'lnarning muayyan tartibda takrorlanishiga asoslanadi. Qisqa unli bilan tugallanuvchi ochiq bo'g'in – qisqa bo'g'in, cho'ziq unli bilan tugagan va o'z tarkibiga qisqa unlini olgan yopiq bo'g'lnlar cho'ziq bo'g'in hisoblanadi. Paradigmada qisqa bo'g'lnlar "V", cho'ziq bo'g'lnlar esa, "—" bilan belgilanadi. Bo'g'lnarning qisqa-cho'ziqligi misralardagi so'zlar, bo'g'lnarning yozilishiga ko'ra emas, balki ifodali o'qilgandagi talaffuziga qarab belgilanadi. Jumladan, "Qutadg'u bilig" dostonidan olingan:

Kishi tug'di, o'ldi, so'zi qoldi, ko'r,

O'zi bordi yanglug' oti qoldi, ko'r, -

misralardagi bo'g'lnarni vazniga moslab o'qib, yuqoridagi belgilar bilan belgilasak:

V - - V - - V - - V -

V - - V - - V - - V -

tarzidagi chizma hosil bo'ladi. Ushbu shaklda aruz tizimi xususiyatlari yorqin aks etadi. Ya'ni, misralarda qisqa va cho'ziq bo'g'lnlar ma'lum tartib bilan kelayotganini kuzatamiz. Demak, dostonidagi har qaysi misrada 11 tadan bo'g'in bo'lib, ular to'rttadan-to'rttadan guruhlanadi. Oxirgi guruhi ikki bo'g'lnlik bo'lib, boshqa barchasi uch bo'g'lnlikdir. Mana shu xil takror dostonning o'qilishida o'ziga xos ohangni yuzaga keltiradi. Bu ohangni yanada aniq qilib: Fauvlun fauvlun faal so'zlar bilan ifodalash mumkin. Barcha misralarni mana shu ohangga uyg'unlashtirib o'qish lozim. Aruz she'riy tizimining asosi fauvlun, foilun, foilotun, mafoylun, mustafilun, mafulotu, mutafoilun deb atalgan yettita so'zdan iborat bo'lib, ular asllar, asosiy ruknlar deb yuritiladi. Ana shu yetti ruknlarning turli xilda takrorlanishidan aruz tizimining asosiy o'lchov birligi – bahrlar maydonga keladi. Masalan, fauvlun ruknining baytda 4, 6 yoki 8 marta takrorlanishidan mutaqorib deb atalgan bahr yuzaga keladi. Ya'ni, qaysi she'r mana shu o'lchovga moslab yozilgan bo'lsa, u mutaqorib bahrida yaratilgan deb aytildi. Baytlarni bo'laklarga ajratib, har qaysi bo'lakning qaysi ruknni yuzaga keltirishini aniqlasak, she'r u yoki bu bahrda yozilgani ma'lum bo'ladi.

"Qutadg'u bilig" dostonidagi yigitlik madhiga bag'ishlangan qasidadagi biron baytni shu xilda ruknlarga ajratib ko'raylik. Masalan:



Esiz bu yigitlik, qani qancha bordi,
Tilab bo‘lmadim men necha ma tilatim. – baytini bo‘laklarga ajratsak, har qaysi bo‘lak
fauvlun rukniga mos kelishi ma’lum bo‘ladi:
Esiz bu yigitlik qani qan cha bordi,
Fauvlun fauvlun fauvlun

V - - V - - V - - V - -

Tilab bo‘l madim men necha ma tilatim.

Fauvlun fauvlun fauvlun

V - - V - - V - - V - -

Bu parcha fauvlun rukni asosida yaratilgan ekan, mutaqorib bahrida yozilgani ma’lum
bo‘ladi. Bir baytda to‘rt rukn kelsa, to‘rtlik degan ma’no beruvchi murabba, olti rukn ishtirok
etsa, otililik degan mano anglatuvchi musaddas, sakkiz rukn qatnashsa, sakkizlik degan ma’no
bildiruvchi musamman deb yuritiladi.

Baytdagi barcha ruknlar asosiy ruknlardan, yani fauvlunning o‘zidan tashkil topganligi
sababli solim (o‘zgarmagan) deb yuritiladi. Demak, yuqoridagi bayt aruz she’riy sistemasining
mutaqoribi musammani solim vaznida yaratilgan ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hojiahmedov A. Aruz nazariyasi asoslari. Toshkent, ToshDU, 1982.
2. Valixo‘jaev B. O‘zbek adabiyotshunosligi tarixi. Toshkent:O‘qituvchi. 1993.
3. Hojiahmedov A. Maktabda aruz vaznini o‘rganish. Toshkent: O‘qituvchi. 1995.



MA'RIFATIMIZ DARG'ALARI

*Sheraliyeva E'zoz Adhamovna
Rahmonova Yoqut Sodiqovna
O'zbekiston tumani 29- muktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel:+99890-308-50-79*

Annotatsiya: maqolada milliy uyg'onish davri adabiyoti va uning shakllanishi uchun zamin yaratgan adiblar, jadidchilik harakati xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: adabiyot, milliy uyg'onish davri, jadiddchlik, matbuot

Milliy uyg'onish davri adabiyoti XX asr boshlarida o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi, XIX asr oxiri o'zbek adabiyotida uning ildizlari bo'lган. Ya'ni Muqimiy, Furqat kabi shoirlar ijodi M.Behbudiy, Fitrat, Hamza, Qodiriy, Cho'lpon kabi jadida adabiyoti namoyondalarining maydonga kelishida milliy manba bo'lib xizmat etgan.

Bu davr ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida jadidchilik harakati alohida o'rin tutganini ta'kidlamoq zarur. Shu bilan birga maktab va madrasalarda "usuli jadid" degan tushunchalar paydo bo'lib jadid maktablari ochildi. Avloniy, Hamza kabi ilg'or pedagoglar hayotga joriy eta boshladilar. Ular ayni vaqtida, maktablar uchun qator yangi darsliklar yaratdilar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Fitrat, Abdulla Avloniy va boshqalar jadidchilik g'oyalarini yoyishda nashriyot ishlariga, matbuot sohasiga katta e'tibor berdilar. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda "Jadidchilik" yoki "Milliy uyg'onish davri" boshlandi. Professor B.Qosimov bu davr xususiyatlarni o'rganib shunday xulosaga kelgan edi. :"Turkistonni savodli va ma'rifatli to'q va farovon, ozod va obod vatanga aylantirish, bиринчи navbatda mustaqillikka erishish jadidchilik harakatining asosiy maqsad va vazifasini tashkil qilar edi". XX asr o'zbek adabiyoti va madaniyati tarixida Mahmudxo'ja Behbudiy alohida o'rin tutadi. Turkistonda yangi yo'nalishdagi publisistika, drammaturgiya, teatr madaniyati, saxna san'atining tug'ilishi bevosita uning nomi bilan bog'liq. Behbudiy 1875-yilda Samarqandda tug'ildi. U yoshligidan arab, fors, turk tillarini mukammal o'rgandi. O'z davrining peshqadam gazetasi "Tarjimon"ni muttasil o'qib bordi. Voyaga yetgach o'zining ham muftiy darajasiga ko'tarilishida va faol ijtimoiy-siyosiy ishlar bilan mashg'ul bo'lishida bu muhit yetakchilik qildi.

Bolalarni millat ehtiyojlariga moslab o'qitishni orzu qilgan Behbudiy Samarqandda bir qator yangi usuldagagi maktablar ochdi. Xalqning dunyoqarashi, milliy ongini yuksalishida matbuotning o'rni nihoyatda muhim ekanini anglab "Samarqand" gazetasi va "Oina" jurnalini nashr etishda bosh-qosh bo'ldi.

U o'zbek darmmaturgiyasining asoschisidir. Behbudiy o'zbek yozuvchilari ichida birinchilardan bo'lib 1911-yilda "Padarkush" drammasini yozdi. "Padarkush" darmmasi XX asr tongidagi o'zbek adabiyotida chuqr iz qoldirdi. Xususan, Qodiriy "Baxtsiz kuyov" darmmasini Behbudiyning "Padarkush" asri ta'sirida yozgan.

Xulos qilib aytganda, M.Behbudiy XX asr tongidagi o'zbek madaniyati, adabiyoti va milli tafakkuri tarixida teran iz qoldirgan ulkan arboblarimiz safidan munosib o'rin egallashga haqli siymolardan biridir.

Har bir davr adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari bo'ladi. XX asr boshlaridagi o'zbek adabiyotining ana shu xususiyatlaridan bir targ'ibotchilik va da'vatkorlik ruhiyatidan iboratdir.

Bu davrda an'anaviy yo'nalishdagi ishq-muhabbat, xijron va visol haqida asarlar yozildi. Lekin, davr ruhini ifodalovchi asarlar ko'proq ijtimoiy yo'nalishida va chorlov ruhida edi.

Qaysi mazmun va maqsad qanday g'oy ava ibrat haqida yozilmasin vatan, millat haqida bo'ladimi, ma'rifatparvarlik va taraqqiyotga oid bo'ladimi, milliy ozodlik harakati bo'ladimi-bu asarlar zamirini mohiyat e'tibori bilan xalqni uyg'otish yangicha fikrashga chorlash, jur'at va fidokorlikka targ'ib etishni tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Dolimov S, Ubaydullaev H, Ahmedov Q, Adabiyot o'qitish metodikasi, -T.: O'qituvchi, 1967.
- 2.Zunnunov A, Hotamov N, Ibrohimov A, Esonov J. Adabiyot o'qitish metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1992.
- 3.Yo'ldoshev Q, Madaev O, Abdurazzoqov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. -T.: Universitet, 1994.



ONA TILI DARSLARIDA FONETIKA BO'LIMININIG O'RGANILISHIDA INTERFAOL USULLAR

*Andijon viloyati Shahrixon tumani
41-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Sottiboyeva Rahnamo
sottiboyeva@gmail.com +998931031073*

Bugungi kunda ta'lrimizda innovatsion texnologiyalar, ya'ni interfaol usullar, pedagogik va axborot texnologiyalarini dars darayonida qo'llashga bo'lgan e'tibor va intilish kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri shu vaqtgacha an'anaviy ta'limga o'quvchi va o'qituvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarni o'zlarini qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlarini keltirib chiqishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning shakllanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shi bilan bir qatorda boshqaruvchilik va yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'limga jarayonida o'qituvchi emas, o'quvchi asosiy o'rinni egallaydi.

Bu borada o'qituvchi darsda quyidagi dasturdan foydalanishi mumkin. Bu ish turi fonetika bo'limi tugagandan so'ng o'quvchilar bo'limini mustahkamlash, H va X harflari mavjud bo'lgan so'zlarning imlosini o'rgatish va ushbu harflarni bir biridan ajrata olish ko'nikmalarini hosil qilish uchun o'tkaziladi.

Dastlab, o'quvchilarning H va X harflari borasidagi bilimlari tekshiriladi: har ikki harfning o'xshash va farqli tomonlari so'rab chiqiladi. O'quvchilardan biri H jarangsiz, sirg'aluvchi, bo'g'iz undoshi ekanligini aytib o'tadi. Yana bir o'quvchi X jarangsiz, sirg'aluvchi, chuqur til orqa undoshi ekanligini ta'kidlaydi. Boshqa bir o'quvchi tomonidan bo'g'iz undoshi H harfini jarangli jufti yoq ekanligi eslatiladi. So'ngra o'quvchilar ikki guruuhga bo'linadilar va har bir guruhdan bittadan o'quvchi xattaxtaga vakil bo'lib chiqadi. Birinchi guruuh vakili H harifi, ikkinchi guruuh X harfi ishtirokidagi so'zlarni kim tez va ko'p yozishda musobaqalashadilar, qolgan o'quvchilar bularni xattaxtaga qaramay mustaqil ravishda o'z daftarlarida yozib boradilar. Vakili eng ko'p va bexato so'z yozgan qator g'olib deb e'lon qilinadi. Har bir o'yin davomida o'quvchilar zarur bilimlarni o'zlashtirishlari, faol ishlashlariga diqqat qaratishi bilan birga, ularning xushxatligiga, savodxonligiga, nutqlarida adabiy til me'yorlariga rioya qilishlariga alohida ahamiyat berish kerak.

Yuqoridaqiga o'xshash yana bir o'yin otkaziladi. Bunda o'quvchilar uch guruuhga bo'linadilar: birinchi guruuh X harfi so'z boshida, o'rtasida va oxirida kelgan holatdagi so'zlar ro'yxatini tuzadilar hamda bu so'zlarning imlosi va talaffuzini sharhlab beradilar.

Misol uchun:

So'z boshida: xat, xo'roz, xato, xalq, xatar, xabar, xayol.

So'z o'rtasida: tilxat, paxta, taxmin, daraxt, puxta, taxt, yaxshi.

So'z oxirida: shox, charx, shayx, narx, do'zax, sho'x.

H harfiga nisbatan X harfi ishtirokidagi so'zlarning ozligi o'quvchilarni shoshirib qo'yishi mumkin. Bu o'rinda o'quvchilarning zukkoliklarini sinashda ularni izlanuvchanlikka chorlovchi quyidagi topshiriqlarni berish mumkin:

1. Shunday so'zlarni yozingki, bo'g'iz undoshi H harfini chuqur til orqa X harfiga almashtirganimizda so'zning ma'nosini butunlay o'zgarib ketsin. Shunda o'quvchilar quyidagi so'zlarni yozishlari va ma'nolarini izohlab berishlari mumkin.

Xiyla(ozgina)

Hiyla (nayrang)

Shox (daraxting shoxi)

Shoh (qirol)

Xol (yuzdag'i xol)

Hol (holat)

Xil (tur)

Hil (yumshoq)

Xam(boshi)

Ham (yana)

Xo'p (bo'pti)

Ho'p(ho'plam)

Xush (kayfiyat)

Hush (es-hush)

1. Tarkibiga H, X harflari ishtirok etgan maqol, she'r, topishmoq aytin. Masalan:

Keksaygan hilolim, ey sen to'lin oy

To hanuz buzursan halovatimni.



Yodimga solursan endi hoynahoy.
Sochlari oqargan muhabbatimni.
Ishyoqmas-rohat topmas.
Azob ko'rmay-rohat yo'q.
Baxt yalqovga begona.
Hunar,hunardan rizqing unar.

3.H va X harflari ishtirokidagi atoqli otlar: kishi ismlari,shahar,qishloq,daryo,unvon... va hokazolarni ayting.Bunda o'quvchilar o'zlari,ota-onalari,sinfdoshlari isimlari yoki o'zlari bilgan atoqli otlari yozadiar.Bu esa o'quvchilar ongida h va x harflari imlosining yanada mustahkamlashiga yordam beradi.

Ko'rinaridiki,o'tkazilgan o'yinlarda faol ishlovchi o'quvchilarning o'zidir. O'qituvchi ularni qat'iylik, haqqoniylilik bilan faollikka yo'naltirib turadi. Bunda o'qituvchining diqqatliligi, o'quvchilarni boshqara olishi e'tiborga molik.

Dars oxirida o'quvshilarga "Bahor" yoki "Ona" mavzusida H, X harflari ishtirokida 5-6 gapdan iborat matn tuzishni vazifa qilib berish mumkin.

Namuna: Go'zal bahor faslining tarovati boshqa fasllardan tamoman o'zgacha. Ayniqsa, erta sahar bahorning toza havosidan bahramand bo'lish kishiga zavq bag'ishlaydi. Daraxt shoxlaridagi qushlarning chug'ir-chug'uri ko'ngillarni yashnatib yuboradi.

Maysalarning shabbodada ohista tebranishi dilga huzur baxsh etadi. Oh, naqadar orombaxsh bahor havosi.

Dars yakunlanar ekan, o'qituvchi o'quvchilarga bo'g'iz undoshi h va chuqur til orqa x harflarini ajrata olishlari,ularni nutqda to'g'ri talaffuz qilishlari kerakligi, buning uchun ko'proq badiiy asarlar o'qishlari, she'r va maqollar yodlashlari, ularni shunchaki o'qibgina qolmay, diqqat bilan har bir belgiga alohida e'tibor bilan qarashlari,bu esa yaxshi natija berishi uqtiriladi. Hamma o'quvchilar imlo lug'ati ustida mustaqil tayyorlanishlari kerakligi alohida ta'kidlanadi.

Keyingi darsda o'quvchilarning h va x undoshlari imlosi yuzasidan olgan bilimlarini sinash va mustahkamlash maqsadida lug'at diktant olish maqsadga muvofiq.

Dars davomida o'quvchilardan shu harflar imlosiga doir test olish ham yaxshi samara beradi.

1. Bo'g'iz undoshi ishtirok etgan qatorni toping:
 - A) suhbat, xalol,mehnat
 - B) baxt,taht,charx
 - C) Og'iz,bo'g'iz,g'altak
2. Noto`g`ri yozilgan so`zlar qatorini aniqlang.
 - A) suhbat, xalol, mehnat
 - B) sarhad,ohak, harbiy
 - C) daraxt, xabar, taxta
3. Nuqtalar o`rniga faqat X xarfini qo'yish mumkin bo`lgan qatorni toping
 - A) pa...ta, ...alq ...abar
 - B) ogo..., ...alq , nar...
 - C) shu...rat sha...ar, ba...s

X harfi nutq organlarining qayerida hosil bo'ladi?

1. X, H harflarining jarangli juftini ayting?
2. H harfi nutq organlarining qayerida hosil bo'ladi?
3. X va H harflarining bir-biridan farqli tomonini ayting.

H va X harflari talaffuzi va imlosini o'rganishda o'quvchilar badiiy asarlarni ko'p o'qish, imlo lug'atidan foydalanish, darsda lug'at diktanti o'tkazish, test topshiriqlarini bajarish, gaplar ishtirokida matn tuzish o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlaydi, ularning ijod qilishga, mustaqil fikrlashga o'rgatadi hozirda biz o'rganayotgan ta'llim tizimidagi yangi dastur talabi ham o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirib, nutqda ona tilining boy imkoniyatlaridan keng foydalanishdan iboratdir. Shuning uchun, darslar mobaynida o'quvchilar ko'proq mustaqil ijodiy mashqlar bajarishlari lozim. Dars davomida turli grammatik mashg'ulotlar o'tkazish o'yinlardan keng foydalanish yahshi natija beradi. O'qituvchi o'quvchilar bilan doim birga ishlashi, ularni nazorat qilib borishi, taqdirlashi, o'quvchilarni yanada darslarga qiziqishga, izlanishga, ko'proq o'rganishga undaydi.

O'qituvchi dars o'tishdan, o'quvchilarga biror-bir mavzuni tushuntirishdan oldin, ularni ruhan darsga tayyorlashi, ularning ongida shu fanga ehtiyoj uyg'ota olishi, bolalarning



diqqatini bir joyga jamlab, ularni shu fan predmetiga qiziqtira olishi zarur. Buning uchun, albatta, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'kidanganidek, umumiyl o'rta ta'limning yangicha tizimi va mazmunini shakllantirish uchun zarur bo'lgan ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarni yaratish va o'quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlashga ham alohida e'tibor qaratilmog'i lozim.

Zero, muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi va baxtli bo'lishi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etmog'imiz lozim.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev. O'zbekiston Prezidenti lavozimiga kirishish tananali marosimiga bag'ishlangan Oliy majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. T., 16.12.2016 .
2. N. Mahmudov, A. Nurmonov va b. Ona tili 5-s. T., Ma'naviyat . 2015. 134-148bb
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 29.08.1997.
4. Imlo lug'ati. T., "O'QITUVCHI" 2003.



ZAMONAVIY XITOY ADABIYOTIDA TANIQLI YOZUVCHI LU SIN IJODINING O'RNI VA AHAMIYATI

Axmedova Iroda Sobirjon qizi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti talabasi
+99890 311 50 71
irodaahmedova777@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqlada zamonaviy xitoy adabiyotining yetakchi namoyandasasi, shoir va adabiyotshunos Lu Sining hayoti va ijod yo`li, asarlari va turli tillarga tarjima qilingan to`plamlari to`g`risida so`z yuritiladi.

Kalit so`zlar: Chjou Shu-jen, Konfutsiy klassikasi, adabiy xitoy tili(文言文), Fujino Genkuro, Xitoy Kommunistik partiyasi, Mao Szedun, «Devonianing kundaligi».

Zamonaviy xitoy adabiyotining eng taniqli va obro`li yozuvchilaridan biri sifatida keng tan olinigan adib, o`z davrining eng muhim mutafakkirlaridan biri bo`lgan Lu Sin(鲁迅1881-1936) 1881-yil 25-sentabrda Xitoy sharqidagi Shaosin shahrida tavallud topgan. Uning asl ismi Chjou Shu-jen(周树人) bo`lib, xalqaro miqyosda “Lu Sin” (1918-yilda «Devonianing kundaligi» fantastik romani birinchi marta nashr etilganida tanlangan adabiy taxallus) nomi bilan tamlgan¹. «Zamonaviy xitoy adabiyotining otasi» sifatida e`tirof etilgan adib XX asr boshlarida Xitoy jamiyatini satirik kuzatish orqali yozgan asarlari bilan mashhur bo`lgan.

Luning dastlabki ta`limi Konfutsiy klassikasiga asoslanib, u she`riyat, tarix va falsafani o`rgangan. Bundan tashqari, u xalq og`zaki ijodi va urf-odatlaridan: mahalliy operalar, «Tog`lar va dengizlar klassikasi» dagi mifologik ijod namunalari, shuningdek, uni o`stirgan savodsiz xizmatkor Chang (uni «Ona Chang» deb atagan) tomonidan aytilgan hikoyalardan zavqlanardi.²

Lu Sining bobosi Pekinda yuqori lavozimda xizmat qilgan va otasi ham olim bo`lgan. Ammo uning bolaligi mashaqqat bilan o`tdi, ya`ni xitoy-yapon urushi va Ixetuanlar isyonini davriga to`g`ri keldi, shuningdek, uning otasi surunkali kasallikdan aziyat chekar va oila shu qadar kambag`al ediki, ular otasiga dori sotib olish uchun mol-mulkini garovga qo`yishga majbur bo`lishdi. Bundan tashqari, Lu Sin o`n uch yoshga to`lganida, Pekindagi bobosi pora olishda ishtirok etganlikda ayblanib, yetti yil qamoqda saqlangan; bobosini o`limga hukm qilishlariga yo`l qo`ymaslik uchun oila mutazam ravishda Jazo vazirligiga pul yuborishi kerak edi. Ushbu korrupsiya shubhasiz Lu Sining an'anaviy boshqaruv tizimiga nisbatan nafratiga sabab bo`ladi.

Lu Sin hukumat tomonidan moliyalashtirilgan «Temir yo'llar maktabi»ga ko`chib o`tdi va 1902-yilda ushbu o`quv yurtini tugatdi. Mazkur maktab Luning 1-bor G`arb adabiyoti, falsafasi va tarixiga qiziqishiga sabab bo`lgan, bu yerda ingliz va nemis tillarini intensiv ravishda o`rgandi. Bu davrda u ijodini o`rgangan nufuzli mualliflar orasida T. Xoksli, Jon Stuart Mill, Yan Fu va Lyan Sichao kabilar bor edi. Adibning ijtimoiy falsafasiga ham uning mazkur davrda o`qigan ijtimoiy nizo haqida bir nechta romanlari, shu jumladan, “Ayvengo”(Valter Skott) va “Tom tog` aning kulbasi”(Garriet Bicher Stou) o`z ta`sirini ko`rsatgan.³

O`qishni tugatgandan so`ng Lu Sin G`arb doktori bo`lishni rejalashtirdi. 1902-yilda G`arb tibbiyot oliygohida tahsil olish uchun Sin hukumati stipendiyasi bilan Yaponiyaga jo`nadi. Bu yerda u Yaponiya universitetlariga boruvchi xitoylik talabalar uchun tayyorlanadigan «Kobun instituti» da qatnashdi. Uning adabiy xitoy tilida(文言文) yozilgan dastlabki esselari ushbu maktabda o`qiyotganida chop etilgan va u o`zining mashhur va nufuzli g`arbiy romanlarining xitoycha ilk tarjimalarini, jumladan Jyul Vernning «Yerdan Oygacha» va «Dengiz ostidagi yigirma ming ligalar» asarlarini e`lon qilgan.⁴

1904-yilda Lu Sendai Tibbiyot akademiyasida o`qishni boshladi, u o`zining professorlaridan biri Fujino Genkuro bilan do`stlashdi va unga sinf yozuvlarini tayyorlashga yordam berdi. Keyinchalik

¹ Kowallis, Jon. The Lyrical Lu Xun. USA: University of Hawaii Press. 1996 ISBN 0-8248-1511-4

² Denton Kirk “Lu Xun Biography” MCLC Resource Center Retrieved 24 July 2014

³ Denton Kirk “Western Education 1898-1902” “Lu Xun Biography” MCLC Resource Center Retrieved 24 July 2014

⁴ Denton Kirk “Japann” “Lu Xun Biography 1902-1909” MCLC Resource Center Retrieved 24 July 2014



Lu o'zining ustozini «Janob Fujino» essesida hurmat va mehr bilan tilga oladi. Bugungi kunda uning eng taniqli asarlaridan biri bo'lgan bu esse Xitoyda o'rta maktab adabiyoti o'quv dasturiga ham kiritilgan. Keyinchalik Fujino ham 1937-yilda uning o'limi haqida yozgan bir esesida Lu Singa bo'lgan ehtiromini ko'rsatdi.

Xitoy jamiyatini isloh qilish va o'zgartirishga qaratilgan ijtimoiy harakatlar bilan tanishib, tez orada Xitoy uchun «ruhiy dori» jismoniy kasalliklarni davolashdan ko'ra ko'proq kerakligini tushungan Lu Sin 1906-yilda Tokioga qaytib keldi va o'zini tibbiyotga emas, balki ta'lif va adabiyotga bag'ishlashga qaror qildi, shundan so'ng Xitoy kelajagining asosiy umidi sifatida yoshlarni o'qitish va rag'batlantirishga butun umrini bag'ishladi. Lu bu yillarni an'anaviy xitoy adabiy izlanishlarida o'tkazdi: qadimiy kitoblarni to'pladi, zamonaviy xitoy fantastic namunalarini o'rgandi, qadimgi qabr toshlari yozuvlarini qayta tiklash[va tug'ilgan shahri - Shaosin tarixini tuzish bilan shug'ullandi.¹

Xitoya qaytib kelgandan so'ng Lu Sin bir necha yil mahalliy o'rta maktab va kollejlarda dars berib, nihoyat Xitoy Respublikasi Ta'lif vazirligidan ish topdi. 1919-yil 4-may harakatidan keyin adibning ijodi xitoy adabiyoti va xalq madaniyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishni boshladi. U 1949-yil Xitoy Xalq Respublikasi tashkil etilganida, Xitoy hukumati tomonidan katta hurmatga sazovor bo'ldi va Mao Szedunning o'zi Lu Sin ijodining umrbod muxlisiga aylandi(Mao Szedun uni «Xitoy madaniy inqilobining qo'mondoni» deb atagan). Adib sotsialistik g'oyalarga xayrixoh bo'lsa ham, hech qachon Xitoy Kommunistik partiyasiga qo'shilmagan. Lu Sin xizmat bilan 1912-1926-yillarda Pekinda yashagan, u yerda Ijtimoiy ta'lif bo'limining mudiri va oxirida kotib yordamchisi lavozimiga tayinlandi. Uning lavozimdagagi eng katta yutuqlaridan biri Pekin kutubxonasining ta'mirlanishi va kengayishi, Tabiiy tarix muzeyi va Xalq adabiyoti kutubxonasining tashkil etilishi edi.²

Lu Sin ijodiga to'xtaladigan bo'lsak, 1917-yilda Luning eski do'sti Sian Syuantun uni "Yangi Yoshlar" radikal populistik adabiy jurnalida ishslashga taklif qiladi. Ko'p o'tmay, 1918-yilda Lu jurnalga o'zining «Devonianing kundaligi» nomli biringchi qisqa hikoyasini yozadi.³ U nashr etilgandan so'ng, ushbu voqealarning an'anaviy yozish usulidan o'zgachaligi va mahorat bilan hikoya qilish uslubi uchun maqtovlarga sazovor bo'ldi va Lu "Yangi madaniyat harakati"ning yetakchi yozuvchilaridan biri sifatida tanildi. Lu jurnalga yozishni davom ettirdi va 1917-1926-yillar orasida "Yangi Yoshlar" uchun eng mashhur hikoyalarini yaratdi. 1923-yilda ushbu hikoyalarning jamlanmasi bo'lgan «Hayqiriq»(oddiy kishilarning qashshoqligi va huquqsizligi xususida) to'plami hamda eng mashhur asarlarining antologiyasi bo'lgan «Qurollarga chaqiruv» asari nashr etildi. Uning publitsistik asarlarida(«Issiq shamol», 1925; «Qabr», 1927 va boshqalar) esa Pekin va Shanxaydagi ijtimoiy voqealar xususida fikr yuritiladi. 1925-yilda u «Yovvoyi tabiat» jurnalini tuzdi va yosh yozuvchilarini qo'llab-quvvatlash hamda xorijiy adabiyotlarning xitoy tiliga tarjimasini rag'batlantirish maqsadida «Weiming Society» ni tashkil etdi.⁴ 1926-yilda esa yarim feodal Xitoydagi ziyyolilar taqdiri aks ettirilgan «Sarsonlik» novellalar to'plamini yaratdi. 1927-yilda Lu Sin inqilob to'g'risidagi «A-Kyuning haqiqiy tarixi» nomli qissasi uchun adabiyot sohasidagi Nobel mukofotiga tanlandi. Ammo Lu nomzodlikni qabul qilish imkoniyatini rad etdi.

1934-yilda, garchi yozma badiiy adabiyotdan bir necha yil oldin uzoqlashganiga qaramay, o'zining tarixiy va mifologik obrazlar aks yaratilgan so'nggi hikoyalar to'plamini ("Yangicha hikoya qilingan eski rivoyatlar") nashr ettirdi. 1936-yilga kelib, surunkali sil kasalligiga chalingan adib vafoti oldidan "O'lim" va "Bu hayot" esselarini yozadi.⁵ G'ayratli, teran va samarali yozuvchi sifatida shuhurat qozongan, XX asr xitoy adabiyotida eng buyuk deb tan olingen adabiyotshunos va professor Lu Sin 1936-yil 19-oktabrda og'ir xastalik tufayli hayotdan ko'z yumdi.

Xitoy kommunistik harakati Lu Sinni o'limdan so'ng sotsialistik realizmning namunaviy vakili sifatida qabul qildi. Uning ko'plab badiiy va nasriy asarлari maktab darsliklariga kiritildi. 1951-yilda Shanxayda Lu Sin muzeyi ochildi; unda xatlar, qo'lyozmalar, fotosuratlar va boshqa yodgorliklar

¹ Lowell Julia "Introduction" in "Lu Xun: The Reakowallis story of Ah-Q and Other Tales of China, The Complete Fiction of Lu Xun. England: Penguin Classics. 2009

² Kowallis Jon "The Lyrical Lu Xun" USA: University of Hawaii Press. 1996 ISBN 0-8248-1511-4

³ Lowell Julia "Introduction" in "Lu Xun: The Real story of Ah-Q and Other Tales of China, The Complete Fiction of Lu Xun. England: Penguin Classics. 2009 ISBN 978-0-140-45548-9

⁴ Denton Kirk "Lu Xun Biography" MCLC Resource Center Retrieved 24 July 2014

⁵ Jenner W. J. 'Lu Xun's Last Days and After" The China Quarterly. September 1982



mavjud. Adibning asarlari jahoning ko'plab tillariga, xususan, ingliz tiliga ham o'girilgan bo'lib, 1926-yildayoq Shanxayda Jorj King Lyung tomonidan tarjima qilingan "A-Kyuning haqiqiy tarixi" hamda Edgar Snou va Nim Uelslar tahrirlagan antologiya "Zamonaviy Xitoy qisqa hikoyalari" chop etilishi bilan Angliyadagi kitobxonlar orasida tanila boshladi. Ingliz tilidagi tarjimalar, shuningdek, "Jimxit Xitoy: Lu Sinning tanlangan asarlari" (1973), "Lu Sin: To'liq she'rlar" (1988), «Devonaning kundaligi» va "Hikoyalar" (1990) kabi to'plamlarda o'z aksini topgan. O'zbek tilida esa «Qadrdon qishlog'im» (1956) hikoyalar to'plami va «Tanlangan asarlar»i (1959) nashr etilgan.

Xulosa qilib aytganda, Xitoyning tarixiy an'analari va zamonaviy sharoitlari haqida o'tkir va betakror esselari bilan tanilgan adib, nufuzli esseist, shoir va adabiyotshunos, qisqa hikoya yozuvchisi Lu Sin o'z asarlari bilan xalqi qalbida hamisha mangu yashaydi.

Foydalilanilgan adabiyotlar:

1. Kowallis Jon "The Lyrical Lu Xun" USA: University of Hawaii Press. 1996 ISBN 0-8248-1511-4
2. Denton Kirk "Lu Xun Biography" MCLC Resource Center Retrieved 24 July 2014
3. Lowell Julia "Introduction" in "Lu Xun: The Real story of Ah-Q and Other Tales of China, The Complete Fiction of Lu Xun. England: Penguin Classics. 2009 ISBN 978-0-140-45548-9
4. Davies Gloria "Lu Xun's Revolution: Writing in A Time of Violence" Cambridge, MA: Harvard University Press. 2013 ISBN 9780674072640
5. Jenner W. J. 'Lu Xun's Last Days and After" The China Quarterly. September 1982.



ABDULLA QAHHORNING OBRAZ YARATISH MAHORATI

*Mahmudova Mohinur Tursunboy qizi
Beshariq tumani 4-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 93-649-06-03
e-mail:mohinur@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada o'zbek hikoyachiligidagi o'z so'ziga ega bo'lgan Abdulla Qahhorning obraz yaratish mahorati, uslubi, qahramonga munosabati kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: adabiyot, ijod, ijodkor, hikoyachilik, yozuvchi, mahorat

O'z ijod mahsulini haqiqiy san'at darajasiga ko'tarish qo'liga qalam olgan va ulug' cho'qqilar sari intilgan har bir yozuvchining maqsadidir. Bu masala maqsadga erishish esa adibdan yuksak mahoratni talab qiladi. Mahoratning muhim qirralaridan biri esa obraz yaratish san'atidir. Bu fazilatlar so'z ustasi Abdulla Qahhorga tegishlidir. Abdulla Qahhor kambag'al insonlar obrazini yaratish ekan, qahramonlarning harakati, gap-so'zlari, o'y xayollaridagi har bir ikir-chikirga, har bir detalga ma'no yuklaydi. Yozuvchining mahorati shundaki, qahramonlardagi holatni tasvirlarkan, o'quvchi shubhalanmasligi uchun asar davomida uni voqelikka tayyorlab boradi.

Abdulla Qahhor XX asr o'zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridan biridir. Uning hajmi jihatidan kichik bo'lsa-da, o'zida bir olam ma'no ifodalaydigan hikoya va qissalari har bir kitobxonga ma'lum va mashhur. Adib asarlarining kompozitsiyasi juda mukammal ishlangan.

Asror bobo – yuksak mehr- muhabbatnining yorqin ifodasi. U asarning bosh g'oyasini, ya'ni mehr-muhabbatni ifodalash uchun asosiy vosita. Shu bilan bitga sirni qalbining tudida saqlay oladigan va qalbidagi mehr-muhabbatni cheksiz bo'lsa-da, uni yaqinlariga izhor etmaydigan, kamtar inson obrazi.

Asror bobo atrofidagi obrazlar, kampir – o'g'lini, oilasini juda sevadigan, ularni sog'inadigan, o'g'lidan kelishi mumkin bo'lgan xatlarni orziqib, zoriqib kutadigan, tur mush o'rtog'ini asrab-avaylaydigan, mehr-muhabbatni to'lib-toshgan haqiqiy o'zbek ayoli timsoli. Urushdagi o'g'lidan kelgan qora xatdan kampir ham xabardor bo'ladi. Bu haqda u Haydar otaga og'iz ochadi. Lekin bundan Asror boboning xabar topishini istamaydi. Ming afsuski, Asror bobo bu sirdan xabardor. U ham bu sirni kampiridan yashirib yuribdi. Demak yuqoridagi ta'riflardan ko'rinish turibdiki, kampir ham Asror bobo kabi mehr-muhabbatning mukammal ifodasi.

«Bemor» dagi Sotiboldining xotinini eslang, uni Masturaga taqqoslang. Biri-tilsiz, notavon qurbon, ikkinchisi – o'limlarni engadigan ming bir jon egasi. Biri taqdiriga tan bergen, ikkinchisi taqdirni istagan tomonga bura oladigan, o'z hayotining xo'jayini bo'lgan inson. Shu ikki qahramon misolida o'zbek ayolining keyingi davrda nechog'lik yuksaklikka ko'tarilgani yorqin ko'rindi.

Abdulla Qahhorning ayrim hikoyalari personajlari o'zlarining biror xatti – harakati, qiliqlari yoki gap-so'zlari orqali hajv ostiga olinadi.

Yozuvchi ba'zi qahramonlarning kulgili tomonlarini ochib berishda hikoya syujetiga, voqealar rivojiga ko'proq e'tibor bersa, ba'zan esa buning aksini kuzatamiz- syujet ikkinchi darajali unsurga aylanadi. Adibning «Boshsiz odam» hikoyasida Faxriddin obrazi kulgu ostiga olingan. Yozuvchi uni shunday go'l, landavur, farosatsiz qilib tasvirlaganki, beixtiyor uning xatti-harakatlaridan kulasiz.

Adibning «San'atkor», «Adabiyot muallimi», «O'jar» hikoyalariда esda qoladigan arzirli voqealar sodir bo'lmaydi. Lekin ularni o'qib biron ma'no topgandek bo'lamiz. «Adabiyot muallimi»da Boqijon Baqoyev, «San'atkor» da san'atkor o'zlarining fikrlari, qarashlari gap-so'zlari orqali fosh bo'ladilar. Yozuvchi kulgi vositasida jamiyatdagi shunday kishilarni qoralaydi va badiiy umumlashmaga erishadi. Yoki "O'jar" hikoyasini kuzatsak, asar syujeti, asosan, Qutbiddinov va Zargarov o'rtasidagi suhbatdan iborat. Suyar ulardan farqli ravishda, birovlar ustidan kulishni, bilgan narsasi bilan maqtanishni, boshqalarni kamsitishni o'ziga odat qilmagan edi. Shu hulqi bilan bola ikkala "bilimdon" dan ansha baland turadi. Asarni shunday yakunlashdan yozuvchining maqsadi Suyarning o'rnak bo'larki xarakterini ochib berishdan iborat edi. Mohir hikoyanavis Abdulla Qahhordan boshqa yozuvchi syujetni shunday tugallash orqali xarakterlarni yaqqol ko'rsatib berishning uddasidan chiqolmasdi. Bunday mahorat, menimcha, Abdulla Qahhorgagini xosdir.

Abdulla Qahhorning o'zbek hikoyachiligidagi qo'shgan hissasi beqiyosdir. Adib bu mo'jaz janr-



dan foydalana olishi, shu bilan birga, serqirra ijodkor ekanligi bilan o‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirdi.

Ijodkorning “Bek” hikoyasi hajviy xarakterda yozilgan. Hikoyadagi bosh qahramon Bek o‘z zamonasidan 20 yil orqada qolib ketgan va davrning yangi sharoitiga, muhitiga ko‘nika olmaydigan, eski tuzumga moslashib qolib undan voz kechmayotgan, yangi muhitni tan olmaydigan komik xarakterdagi qahramon sifatida tasvirlanadi. O‘sha davrda eski muhit sharoitidan chiqib ketolmagan insonlarni birgina Bek timsolida ochib bergen.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor asarlarini, uning yozuvchi sifatidagi uslubini o‘rganishda tarjimai holi, shaxsiyati, saviyasi ham muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O. Sharafiddinov. Abdulla Qahhor. – T .: Yosh gvardiya, 1988.
2. E. Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish. – T.: Sharq, 2008.
3. S. Matchonov, Sh. Sariyev. Adabiyot. – T.: Yurist media markazi.2010.
4. M. Ibrohimov. Adabiyot mening borlig‘im. –T.: Yangi nashr, 2009.
5. Abdulla Qahhor. Asarlar.I jild. – T .: Adabiyot va san’at, 1987.



QO‘QON ADABIY MUHITINING SO‘NMAS YULDUZLARI

*Majidova Komunaxon Abdugodirovna
Farg‘ona viloyati O‘zbekiston tumani
29-umumta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
e-mail: majidova@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada Qo‘qon adabiy muhitida ijod qilgan adiblar, adabiy muhitning shakllanishiga hissa qo‘shgan adabiyot namoyondalarining ijodi va faoliyati bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan

Kalit so‘zlar: adabiyot, adabiy muhit, mashhur so‘z ustalari, qalam ustalari

Qo‘qon ne-ne allomalarga beshik bo‘lgan o‘lka. Bu o‘lka Sharqning ko‘hna madaniy markazlaridan biridir. U haqdagi ma’lumotlar arab geografi va sayyoohlari Abu Is’hoq bin Muhammad al -Forsiy al- Istanriy(850-934) ,Abulqosim ibn Havkal (976-yil vafot etgan) larning “Yollar va mamlakatlar haqida kitob” asarida ,Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad Muqaddasiy (946- 1000)ning “Mamlakatlarni o‘rganish uchun eng yaxshi qo‘llanma” kitobida va boshqa manbalarda uchraydi. Shaharning asl nomi “ Ho‘qand” bo‘lib, “go‘zal, yoqimli shahar” degan ma’noni anglatadi. Mana shunday go‘zal yurtda mashhur so‘z ustalari, qalam o‘tkir shoir-u fuzalolar, donishmandlar yashab o‘tgan: Gulxaniy, Maxmur,Uvaysiy(garchi shoira Marg‘ilonda tug‘ilgan bo‘lsa ham asosiy ijodi Qo‘qonda yaratilgan),Nodira, Mahzuna, Uzlat, G‘oziy, Ma’dan, Amiri, Muqimiy, Muhsiniy, Yoriy, Furqat, Zavqiy, Anbar Otin Rahmonqul qizi, Hamza kabi adiblar shular jumlasidandir. Bu ilg‘or qalam sohiblarining ijodi jamiyatning asosiy g‘oyalarini ifodaladi va xalqning umidlarini ilgari surdi. Har bir ijodiy muhit ijodkordan o‘z zamonasining asosiy g‘oyalarini ifodalashni talab qiladi, chunki xalq dardini, muammolarini tushunsagina u haqiqiy xalqparvar inson bo‘ladi. Qo‘qon adabiy muhitida Amiriyning o‘rni boshqadir. Amiri (1787- 1822) taxallusi bilan ijod qilgan shoirning asl ismi Umarxondir. U Qo‘qonda adabiy muhit tashkil etdi.Shahar qalam ahllari ijodidan maxsus tazkira tuzishni shoir Fazliy Namongoniya topshirdi. “Majmuatush shuaro” tazkirasi, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari xon buyurtmasi bilan yozilgan. Umarxon Amiri taxallusi bilan she’rlar yozgan. Uning o‘zi ijod bilan shug‘ullanibgina qolmay, u bilan bir davrda yashagan ijodkorlarga homiyligi bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Uning davrida Uvaysiy, Nodira, Dilshod Barno singari ayol shoiralarning ijod qilishiga imkon yaratildi. Amiri Navoiyga ergashib, undan kuchli ta’sirlangan holda ijod qildi. Navoiyning yigirma besh g‘azaliga taxmis bog‘laganligi uning buyuk mutafakkirga asl munosabatini ko‘rsatib turadi. Ayni vaqtida o‘z uslubi, o‘z ifoda uslubi bor edi. Shu jihatlar uning asarlarini bugungi kun o‘quvchisi ham qadrlaydi, bir so‘z bilan aytganda, Umarxon Husayn Boyqaroga havas qilib Qo‘qonga Hirotdagidek adabiy muhit yaratishga urindi. Haqiqatdan ham bu davrda ijodiy asarlar gullab-yashnadi. Ishq-muhabbat, ilmma’rifat, tinchlik, do’stlik, osoyishtalik,obodonchilik ham aynan Umarxon davrida rivojlandi. Amiriyan so‘ng esa uning bunday savobli ishlarini rafiqasi, aqlli, dono turmush o‘rtog‘i, zamon shoirasi Nodirabegim davom ettirdi. Mohlar oyim Rahmonquli qizi - Nodira o‘zbek xalqining mashhur fozila, oqila shoiralardan biridir. Davlat arbobi, madaniyat homiysi sifatida bir qator jamoat binolarini qurdirdi, bir necha shoir, mohir xattotlarni, musavvirlarni o‘z himoyasiga olib, ularning yashashi va ijod etishi uchun ma’lum sharoit yaratib berdi: Uzlat, Uvaysiy kabi shoirlar o‘z davrida ana shunday ijodkorlardan bo‘lishgan. Umuman, Qo‘qon adabiy muhitida nihoyatda ko‘p ijodkorlar yashab ijod qilishgan. Xalqona ijodkor, xalq dardini chuqur anglab,uning hayotini qalban his qila olgan shoirlardan Muqimiy va Furqatlardir. Xalq dardini tushungan Muqimiy o‘zining sodda, xalqchil hajviy asarlarida mahalliy amaldorlar, boy va savdogarlarningadolatsizligini, zolimligini, riyokorligini, firibgarligini zo‘r mahorat bilan tanqid qildi. Shoirning xalq tilidan o‘rin olgan g‘azal, muxammas, murabba’lari uning hayotligidayoq hofizlar omonidan kuylangan, xalq qo‘shıqlariga aylangan edi.

Qo‘qonning dilbar ijodiy muhitida tarbiyalangan yana bir demokratik adabiyot vakili Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqatdir. Murakkab hayot va ijod yo‘lini bosib o‘tgan shoir lirik she’rlarida komil insonni, yuksak insoniy fazilatlarni ulug‘ladi, nodonlikni, qoloqlikni, davr nosozliklarini, zamonaadolatsizliklarini keskin qoraladi. Bu ajoyib iste’dodlar muhitining yana bir vakili



Ubaydulloh Solih o‘g‘li Zavqiyidir. Muqimiyl, Furqat kabi atoqli shoirlarning do‘sti, maslakdoshi bo‘lgan. Zavqiy o‘zbek adabiyotida satirik janrni rivojlantirishga katta hissa qo‘sidi. Shoirlarning ijodiy merosi to‘liq yetib kelmagan. U o‘z ijodini lirik she’rlar yozishdan boshladı. “Aylab keling”, “Kelmasa kelmashun netay”, “Ofarin” kabi she’rlari ijodining ilk davriga mansub asarlaridir. Uning badiiy merosida satira yetakchilik qiladi. Zavqiy yaratgan “Ahli rasta hajvi”, “Ajab zamona”, “Kimniki” satirik asarlari adabiyotimizning eng sara namunalari hisoblanadi. Muxtasar qilib aytganda, Zavqiy o‘zining mazmunan boy va badiiy jihatdan yuksak asarlarida zamonasining hayotini haqqoniy aks ettirdi. Uning ijodiyoti katta ma’rifiy va estetik qimmatga egadir. Umuman olganda, yuqoridagi kabi iste’dod egalarining izchil ro‘yhatini uzluksiz davom ettirish mumkin, chunki biz- Qo‘qon va uning atrof tumanlarida yashovchi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari, dars o‘tish jarayonida o‘quvchilarga shu adabiy muhit vakillari ijodini o‘rgatar ekanmiz, qalbimizda faxr tuyg‘usini chuqur his etamiz. Ular haqida to‘lib-toshib har qancha ma’lumot bersak oz deb o‘ylaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E. Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish. – T.: Sharq, 2008.
2. S. Matchonov, Sh. Sariyev. Adabiyot. – T.: Yurist media markazi. 2010.
3. M. Ibrohimov. Adabiyot mening borlig‘im. –T.: Yangi nashr, 2009.
4. www.uz



BO‘G‘IN VA TUROQNING FONOPOETIK TAHLILI

*Rasulova Gulchehra Iminjonovna
Quva tumani 5-maktab
ona til va adabiyot fani o‘qituvchisi
tel: 93-982-06-71*

Annotatsiya: maqolada bo‘g‘in barmoq she‘r tizimidagi eng kichik fonopoetik birlik, bo‘g‘in, hijo va ritm evfoniya, turoqlarning o‘zaro nisbati xususidagi masalalar yoritilgan

Kalit so‘zlar: hijo va ritm evfoniya, turoq, barmoq vazni

Bo‘g‘in barmoq she‘r tizimidagi eng kichik fonopoetik birlikdir. Tilshunoslikda bo‘g‘inga shunday ta‘rif beriladi. Bir havo zarbi bilan aytildigan tovush yoki tovushlar birikmasi¹.

Har qanday she‘r hijo, bo‘g‘in va ritmning me’yoriy takrorlanishi asosiga qurilishi shubhasiz. Bo‘g‘in, hijo va ritm evfoniyanı yuzaga kelishini ham ta‘minlaydi, nutqning ta’sirchanligini oshiradi, o‘qishni qulaylashtiradi, musiqiy va mantiqiy mavqe’ini kuchaytiradi. Barmoq she‘r tizimida misralardagi bo‘g‘inlarning ichki guruhlarga- turoqlarga birlashishi, turoqlarning o‘zaro nisbati va ularning yig‘ilib, har bir misradagi umumiyligi bo‘g‘inlar miqdorining aniqlanishi, nihoyat, misralararo hijolarning nisbati she‘rning vaznini belgilashga imkon beradi:

She‘riy ritm she‘r yaratuvchining his-tuyg‘ularini o‘ziga xos bir tarzda ifodalashga yordam beruvchi nutq hodisadir². Segmentlanish natijasida yuzaga keladigan bo‘g‘in va undan katta (takt, fraza) birliklar tilshunoslikning o‘rganish ob’ektidir va u fonopoetik tadqiq tarkibida bo‘lishi shubhasiz. Segment bo‘laklarning ham funksional tomonidan tekshirsa, albatta, ular ham fonopoetikaning tekshirish ob’ekti bo‘ladi. Takt, fraza kabilar ham bo‘g‘inga yondosh bo‘lib, intonatsion bo‘laklarning, intonatsion butunlikning, to‘xtamning va mantiqiy urg‘uning o‘rnini aniqlaydi. Shu xususiyati bilan konnotativ ma’no yukini olishga xizmat qiladi. Albatta, to‘xtam ham mantiqiylikni o‘zgartirib yuborishi mumkin. Aytish mumkinki, poetik nutqni shakllantiruvchi istalgan birlik yoki ma’lum bir poetizm ham til sistemasida olib qaralsa, so‘zlovchi tafakkurida invariant tarzida umumlashadi. Mana shu umumlashmaning xususiyashgan ifodasining bir necha ma’nolarini anglash va sharhlash mumkin, biroq so‘zlovchi imkoniyatini voqelantirgani bilan, uning fikridan anglashilgan axborotlardan birinigina ifodalaydi, xolos. Yuqorida misolda *faqat so‘zidan keyin to‘xtam bo‘lsa, u holda “lekin, baribir, qarg‘ish tekkaniga qaramay oy chodirini tikaveradi, biz ham piyoz ekaveramiz”, “Garchi piyoz ekish jonimizga tekan bo‘lsada, ilojsizlikdan piyoz ekamiz”* kabi ma’nolar anglashiladi, matnga qo‘sishimcha ma’no ottenkasini yuklaydi, she‘rning konnotativ ma’nosini kuchayadi.

So‘zning polisemiyasi, asosan fonetik birlik-supersegment vositalar-intonatsiya, to‘xtam, mantiqiy urg‘u orqali hamda polisemantik so‘zning asosiy ma’nosini orqali aniqlanadi, chunki ko‘p ma’noli so‘zlarning kesishishida ham, qo‘silishda ham ular hosil qilgan mazmuniy maydon markazida doimo asosiy ma’no yotadi va unga qolgan hamma ma’nolar bevosita yoki bilvosita bo‘ysunadi. Demak, bo‘g‘in bir unli yoki bir necha tovushlar birikmasi (unli va undosh)dan tashkil topadi. O‘zbek tilida asosan bo‘g‘inning quyidagi qo‘rinishlariuchraydi: *vcc, ccvcc, vc, cvc, cvcc*, va hokazo. Bo‘g‘in ba’zi manbalarda hijo tarzida ifodalanadi, xususan, U.To‘ychiev “bo‘g‘in” o‘rnida “hijo” so‘zini ishlatadi, chunki “bo‘g‘in” so‘zi tilshunoslikka doir asarlarda ko‘proq ishlatilib, she‘rshunoslikda “hijo” so‘zini qo’llash odat tusiga kirgan. Bundan tashqari U.To‘ychiev “hijo” so‘zi “bo‘g‘in”ga nisbatan kengroq ommalashganligini ta’kidlaydi. O‘zbek tilida ham hijo bo‘g‘in sifatida izohlanadi. Bo‘g‘in fonetik sath birligi va u poetik nutq hosil qiluvchi eng muhim element (unsur) hamdir. Barmoq she‘r tizimida bo‘g‘inlarning miqdori o‘lchov birligi hisoblanadi. Albatta, bo‘g‘inlar miqdori tengligisiz she‘riy nutq tuzilishi mumkin emas, degan tushunchaga kelmaslik kerak. Chunki erkin vaznda yozilgan she‘rlarda bo‘g‘inlar miqdoriga nisbatan ritmnинг me’yoriyligi, ritmik marom ustunlik qilishini ko‘ramiz.

Bo‘g‘inlar fonetik qonuniyatlariga tayanadi. Barmoq sistemasida bo‘g‘inlarning cho‘ziq-qisqaligining ahamiyati katta emas, faqat uning miqdori yoki ritmik-intonatsiyasi moslansagina

¹ Hojiev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug’ati. – Toshkent: O’ME, 2002. –B.27.

² Xotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug’ati. –Toshkent: O’qituvchi, 1979. –B.258.



bo‘g‘inlar o‘z vazifasini bajargan, fonopoetik yuk olgan element hisoblanadi. Bo‘g‘inning turi va qonuniyatlarini bilish uning fonopoetikadagi o‘rnini qay darajada chuqurligini, ochiq-yopiq bo‘g‘inlarning o‘ziga xos xususiyatlarini anglashni va bu farqlanishlar poetik nutqning musiqiyligida, qofiyalanishida muhim o‘rin tutishi ma’lum. Shuning uchun ham bo‘g‘in fonopoetik birlikdir.

Bo‘g‘in barmoq tizimida ritmni uyushtiruvchi elementlardan biri va eng muhimidir.

She’rda ba’zan bo‘g‘inlar sonida har xillik ham kuzatiladi, lekin bu hol ritmgaga ta’sir etmasligi mumkin. Bu abnormal holat hisoblanmaydi, chunki ritmik vaziyat shuni taqozo qilgan holatda bunday chekinishning yuz berishi me’yoriy jarayondir.

Va aksincha, ba’zi hollarda bir bo‘g‘inning ortiqchaligi yoki kamligi ritmni buzib qo‘yishi kuzatiladi, bunday vaziyatlar bo‘lsa (ya’ni ritmnинг izdan chiqishi kuzatilsa) vazn buzilishi hisoblanadi.

Bo‘g‘inlarning ma’lum bir me’yordagi ritmik holatini saqlash fonopoetik (supersegment) birlik hisoblangan intonatsiya va pauza uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari. –T.: O‘zbekiston, 2002. -557 b.
2. Boboev T., Boboeva 3. Badiiy san’atlar. –T.: 2001.
3. Nurmonov A., Shoxobiddinova Sh., Iskandarova Sh., Nabieva D. O‘zbek tilining nazariy grammaticasi. –T.: O‘qituvchi, 1995. -232 b.
4. Nurmonov A.N. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi va metodlari. –T.: Fan, 2010. -176 b.



HAQIQATNI ULUG'LAGAN SAN'ATKOR

Xanifa Sultonova
Surxondaryo viloyati 6-AFCCHO'maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
e-mail: sultonova@inbox.uz

Annotatsiya: maqolada "Dahshat", "Bemor", "Anor", "O'g'ri" hikoyalarni o'quvchiga o'rgatish va hikoyalarda mavzularning xilma-xilligi, adib hikoyalarning boqiyligi masalasi bayon qilingan

Kalit so'zlar: adib, hikoyanavis, o'zbek xalqi, o'tmish, davr, muhit

Sho'rolar davrining eng mudhish yillarida yashab ijod etgan Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'zbek xalqining yorqin siyemosini, bukilmas irodasini o'ziga xos o'tkir nigoh bilan yoritib qoldirgan adibdir. Abdulla Qahhor o'sha davrdagi yurtda avj olgan jaholatni nafaqat yoritib berdi, balki mustabid tuzumning shafqatsizliklarini o'zi ham boshidan kechirdi. Xalqning boshidan kechgan azob-uqubatlarni o'z ko'zi bilan ko'rdi. Adib dahshatli onlarni oddiy ko'z bilan emas, teran yozuvchi nigohi bilan ko'rdi. Abdulla Qahhor siyemosida so'zning qaymog'ini birgina mukammal "so'z to'qmog'I" ila ochib bera olgan ijodkorni anglaymiz. U adabiyotga qadam qo'yishi bilanoq yozuvchilik mahoratini yaqqol namoyon eta olgan millat adibidir. Abdulla Qahhor asarlari milliylik ruhida yaratilgan, hajviylikni esa asarlari "qalbiga" jo aylagan qahramondir.

Abdulla Qahhor asarlarini o'qigan o'quvchi eng birinchi hayot haqiqatiga duch keladi va bu haqiqat zamirida qadrdon yurtdoshining suratini ko'radi. Ayniqsa, uning hikoyalari san'atkorona mahorat bilan yozilgan. Aslida, chinakam adabiyot ustasi edi Abdulla Qahhor. Zero, har bir hikoyasida bir romanga teng voqealarni jilvalantirib bera olar edi u. Hatto o'zbek adabiyotida Abdulla Qahhorga yeta oladigan hikoyanavis yo'q edi aslo. Asarlarining tili qisqa ekanligi, maqol-u matallarni mahorat bilan asar ruhiga singdirib yuborganligi adibning naqadar so'z ustasi ekanligini yaqqol ochib bergenligi barchamizga birdek ma'lum va mashhur.

Barcha kitobxonlar ommasiga juda tanish bo'lib ketgan, ixcham, lo'nda va yuksak badiiy mahorat bilan yozilgan "Dahshat", "Bemor", "Anor", "O'g'ri" kabi hikoyalari o'quvchi ko'z o'ngida sodda, oqko'ngil, har qanday mashaqqatlarga bardoshli yurtdoshlarimizning o'tmishini ko'zguda aks ettirganday yorqin namoyon qiladi. Adib hikoyalari umri boqiydir. Birgina "Otning o'limi-itning bayrami" epigraflı "O'g'ri" hikoyasini oladigan bo'lsak, nazarimda, bugungi kunda yana ham badiiy qimmati oshib ketganday. Asardagi har bir detal, har bir qahramon o'z o'rnida ishtirot etadi. Hattoki bir so'z ham ortiqchalik qilmaydi.

Adib shogirdlariga bergan saboqlarida shunday deydi: "...bitta hikoyani bir yil o'ylayman. Shundan keyin besh-olti oy hikoyani yozsammikan, yozmasammikan, deb o'ylayman. Agar ko'nglim, yoz desa, bir oy ichida besh-olti sahifalik hikoyani yozib bo'laman. Undan keyin yarim oy o'sha hikoyani qisqartirishga sarf qilaman". Ustoz-san'atkorining bu o'gitlari hikoyalariда o'z aksini topgan. "O'g'ri" hikoyasidagi quyidagi lavhaga nazar tashlaylik:

"...Qobil boboning qo'shnisi-burunsiz ellikboshi kirdi. U og'ilga kirib, teshikni, ho'kiz bog'langan ustunni qimirlatib ham ko'rdi, so'ngra Qobil boboni chaqirdi va past tovush bilan dedi:
-Ho'kizing hech qayoqqa ketmaydi, topiladi".

Guvohi bo'lqanimizday ellikboshi, og'il, Qobil bobo ko'zo'ngimizda jonli gavdalandi. Yozuvchi aytishi mumkin edi, "Ellikboshi tama ilinjida og'ilga kirdi", -deb. Lekin unda asarning badiiy qimmatiga putur yetgan va oddiy bayonchilikka yo'l qo'ygan bo'lar edi. Bu tasvir bilan ellikboshining ham surati, ham siyrati aks etadi. Ochko'z, tamagir, insofsiz ellikboshining manfur basharasi o'quvchi ko'z o'ngida namoyon bo'ladi.

Ellikboshi kabi zamonaviy "O'g'ri"lar bizning jamiyatimizda ham yo'q emas. Haqiqatgo'y yozuvchining bu kabi asarlari asrlar osha o'z qadr-qimmatini yo'qotmaydi.

Yoki bo'lmasa, "Bemor" hikoyasiga e'tibor qaratsak, "Osmon uzoq-yer qattiq" epigrafi bilan boshlangan hikoya qisqa bo'lsa-da, asar mohiyati yaqqol ochib berilgan, chunonchi, hikoyani o'qir ekansiz, adibning go'zal mahorati tufayli, aslida, jamiyaning xasta ekanligini asar yakuniga qadar anglab olasiz. Bundan serjilo lo'ndalik uchun haqiqatan ham, insonga chinakam iste'dod ato etilgan bo'lishi lozim.

Adolat, haqiqat, jasorat. Bular Abdulla Qahhor ijodiga xos fazilatdir. Ha, haqiqat qanchalik



achchiq bo'lmasin, uning ko'ziga tik qarashni biz Abdulla Qahhordan o'rganishimiz kerak. Abdulla Qahhor hamishaadolat kuychisi bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O. Sharafiddinov. Abdulla Qahhor. – T.: Yosh gvardiya, 1988.
2. E. Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish. – T.: Sharq, 2008.
3. S. Matchonov, Sh. Sariyev. Adabiyot. – T.: Yurist media markazi.2010.
4. M. Ibrohimov. Adabiyot mening borlig'im. –T.: Yangi nashr, 2009.
5. Abdulla Qahhor. Asarlar.I jild. – T.: Adabiyot va san'at, 1987



JADID ADABIYOTIDA ERK MASALASI

Vaisova Sohiba Davlatboyevna,
Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
222-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: +99890-900-75-24

. Mazkur maqolada jadid adabiyoti namoyondalarining ijodida erk va istiqlol g'oyalarining ifodalanishi haqida so'z borib, ularning she'r va maqolalari asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: jadid adabiyoti, erk va istiqlol g'oyasi, shoir, adiblar, asar, she'r, maqolalar.

Yaqinda mustaqilligimizning 29 yilligi keng nishonlanadi. Bu kunlarga yetib kelish oson bo'lмаган. Xalqimiz azal-azaldan mustaqil yashashga intilib kelgan. Hatto "o'zbek" degan nomning o'zi ham "o'ziga bek" ma'nosini anglatishi bejiz emas. Ko'p asrlar davomida xalqimiz o'z erki uchun zolim bosqinchilar bilan kurashib kelgan.

Mustaqillik haqida o'ylaganda avvalambor, uzoq o'tmish, ozodlik uchun kurashgan ajodolarimiz xayolga keladi. Xalqning ziyoli vakillari bo'lgan shoirlar, adiblar xalq dardini kuylab elning ko'zini ochishga undab kelgan. Ma'naviyatimiz tarixida shunday insonlar borki, ular o'z faoliyatilarini xalq manfaatlari yo'liga baxshida etganlar. Ular vatan, ozodlik, millat yo'lida xatto o'z jonlarini ham ayamaydilar. Jadid adabiyotida xalqning ko'zini ochishi, ozod, erkin, yashashga undashi ustuvor masala edi.

Mashhur shoir va adiblar, jumladan A.Fitrat, A.Qodiriy, Hamza, Cho'lpon, A.Avlonyi, M. Behbudiylar jadid adabiyotiga katta hissa qo'shdilar. Ular asarlari orqali xalqni ma'rifatparvarlikka undadilar, o'z haq-huquqi himoya qilishga o'rgatdilar. "Jadid" so'zi arabcha bo'lib, "yangi" degan ma'noni anglatadi. XX asr boshlarida taraqqiyotga, yangilikka intilgan kishilarni shu nom bilan atashgan. Jadidlar millatni ma'rifat orqali ozodlikka chiqarsa bo'ladi deb bilishardi. Ular o'zbek adabiyotiga drama, roman, hikoya kabi yangi janrlarni olib kirdilar.

Mahmudxo'ja Behbudiy haqli ravishda o'zbek matbuoti hamda pedagogikasining asoschisi sanaladi. Behbudiyning mashhur jumlesi orqali uning butun faoliyati namoyon bo'ladi; "Haq olinur, berilmas". U xalqni savodli qilish uchun yangi usuldagagi maktablar ochadi, gazeta va jurnallar nashr etadi. Ko'plab maqolalarida ilm olish afzalligini ta'kidlaydi. Xalq savodini oshirish orqali oq-qorani, yaxshi-yomonni ajratish, o'z haq-huquqini tanitishni istaydi. "Agar bizning hayotimiz hurriyat va xalq baxt-saodati uchun qurbanlik sifatida kerak bo'lsa, biz o'limni ham xursandchilik bilan kutib olamiz" - degan edi Behbudiy vasiyatnomasida.

Hamza ham o'zining qisqa hayoti davomida adabiyot tarixiga va o'zbek xalqining milliy uyg'onish harakati tarixida yorqin iz qoldirdi. Kutubxona, yangi usuldagagi maktablar ochib millat bolalarining bilimli, savodli bo'lishiga hissa qo'shdi. U Turkiston o'lkasini ozod va mustaqil bo'lishini istagan edi. "Yig'la Turkiston", "Ilm ista", "Dardiga darmon istamas", "Jonlarning jononi Vatan" she'rlarida ayniqsa bu orzular ta'sirchan holda ifodalangan.

O'zbek tarixiy romanchiligi asoschisi A.Qodiriy ham o'zining istiqlolni ulug'lab yozgan asarlari tufayli xalqning ko'nglidan joy oldi. A.Qodiriy asarlari, felyetonlarida ham o'sha davrdagi muammolar, xalqning og'ir ahvoli, ozodlikka intilgan, lekin chorasiz holda qolgan insonlar taqdiri keng yoritiladi. "O'tkan kunlar" romanining ma'no-mundarijasi keng. Biroq ular orasida eng muhimmi, yurtning, millatning taqdiri, mustaqilligi masalasidir.

Fitrat nomi jadid adabiyotida yorqin iz qoldirdi, ma'rifatparvarlik ishlarini rivojlantirdi. Yoshlarning dunyoviy bilimlar olib, o'z yurtini har tomonlama yuksaltirishni maqsad qilgan holda yetmish nafar turkistonlik yoshlarni Germaniyaga jo'natadi. U ko'p maqolalarida xalqning milliy ongini uyg'otishni istaydi. Unga o'zligini tanitishni orzu qiladi. Fitrat chinakam xalq farzandlarini shiddatga-harakatga undaydi.

Fitrat adolatsizlikka qarshi kurashib, o'z asarlarida A.Avlonyi ham jadid adabiyotining yorqin namoyondalaridan biri bo'lib, o'z maqolalari, asarlarida o'z elining ilmli, ziyoli bo'lishini istashini bayon etadi. U "Turkiy Guliston yohud axloq "asarida" Man xastayamu millatim o'lmish nega bemor?" degan ritorik so'roq qo'ygan va asar davomida ushbu savolga javob berishga harakat qilgan.

Ko'zingni och, ey millat, ko'p zamon g'ofil yotding,
Umring o'tdi yotmoqda, qayg'uga toza bitding.
(“Millatga xitob”she'ridan)



Yana bir shoir va adib haqiqat va hurlik kuychisi Abdulhamid Cho'lpondir. Cho'lponning 20-yillardagi she'riyati tom ma'noda ozodlik qo'shiqlari darajasiga ko'tarildi, bu qo'shiqlar millat qalbiga miltirab turgan erkinlik cho'g'ini alangalantirdi. Shoir she'riyatida bosh mavzusinson erki, millatning ozodligi masalasidir. Jumladan, "Ko'ngil" she'rida shunday deydi:

Bo'yin egma, kishan kiyma!

Ki, sen hur tug'ilgansen.

Adabiyotshunos olim, akademik Naim Karimov Cho'lpon haqida shunday degan edi: "Cho'lponning ulug'verligi shundaki, u XX asr o'zbek adabiyotini yangi pog'onaga ko'tarib, o'zbek adabiy tilining shakllanishi va ravnaq topishiga ulkan hissa qo'shibgina qolmasdan, xalqda "Vatan", "Millat", "Istiqlol" tushunchalarining teran ma'no kasb etishiga ham mislsiz darajada katta ta'sir ko'rsatdi. O'zga so'zlar bilan aytganda, u xalqda hurriyat tuyg'usini uyg'otdi, uning ko'zidagi g'aflat pardasini olib tashladi, unda Vatanga muhabbat, kelajakka ishonch hislarini tarbiyaladi. Uning fuqarolik jasorati xuddi shundadir".

Xulosa qilib aytganda, jadid adabiyoti to'lig'icha millatni uyg'otishga qaratilgan bo'lib, jadidlarning asosiy maqsadi Vatanni obod, millatni erkin qilish edi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, bu fidoyi ijodkorlar nomi oqlandi va asarlari xalqimizga qaytarildi. Ularning erkka yo'g'rilgan asarlari hali yana ko'p yillar kitobxonlar qalbiga tug'yon soladi.

Foydalaniłgan adabiyotlar

1. M.Behbudiy . Odob-axloq kitobi. -Toshkent, "Yangi asr avlod" ,2015.
2. Shodmonqul Azizov, Sanobar Azizova. Ma'rifatparvarlik-ijtimoiy-madaniy hodisa. -Toshkent, "ABU MATBUOT KONSALT", 2008.
3. Sharafjon „Sariyev. Adabiyot. –Toshkent, "Yangi kitob", 2018.



TOHIR MALIKNING SO'Z QO'LLASH MAHORATI

*Obidjon Xudoyqulov Abdurahimovich
Farg'onan viloyati Rishton tumani
19-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi xalq ta'limi a'lochisi*

Annotatsiya. Maqlada ona tilimizning bepayon imkoniyatlari, badiiy adabiy til va oddiy tildan badiiy asarlar tahlilida unumli foydalanish orqali o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakkantitish masalalari o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: leksik vositalar, nutq, eskirgan, tarixiy,yangi, ko'p ma'noli so'zlar,badiiy adabiyot tili,oddiy til.

Badiiylik har qanday adabiyotning bosh mezoni bo'lib, u adabiyotshunoslik va tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganiladi. Tilshunoslar yozuvchining mahoratini, asar badiiyatini baholashda asar tilini tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganganda, u mavzu va g'oyadan uzib olingan holda tahlil qilinadi. Shu sababli tilshunoslardan badiiy asar tiliga oid ilmiy asarlarda eskirgan, tarixiy; yangi, ko'p ma'noli sýzlar, sinonimlar, omonimlar, antonimlarga e'tibor beradilar. Zero, badiiy adabiyot tili oddiy til emas, obrazli nutqning yuzaga chiqishiga xizmat qiluvchi til sanaladi. Badiiy tilda emotsiyonallik, serqatlamlilik, obrazlilik, musiqiylik, serbo'yoqlik, ixchamlilik bor. Leksik vositalarni tahlil qilishda yozuvchi mahoratining ana shu qirralariga e'tibor qaratilsa ayni muddao bo'lar edi.

Ming yillik adabiyotimiz tarixida tilimizning bepoyon imkoniyatlarini o'zida xolis tajassum etgan badiiy asarlar benihoya ko'p. Yurtimiz istiqlolli bu yo'ldagi barcha noyob iste'dod egalarining iqtidorini yuzaga chiqarishni til va adabiyot sohasi vakillari oldiga ulkan vazifa sifatida yukladi.

T.Malik xalqning tabiatini, tarixini, urf-odatlarini, millatning bosh belgisi hisoblanmish tilini faqat kitoblardan emas, balki xalqning o'zidan oldi va uni yana xalqning o'ziga noyob san'at asari sifatida qaytardi. Shuning uchun adibning «Mehmon tuyg'ular», «Shaytanat», «Odamiylik mulki», «Talvasa», «Iblis devori», «Devona» kabi asarlarida o'zbek tilining betakror salohiyati, tunganmas ifoda imkoniyatlari aks etgan. Aminmizki, T.Malik tilining sintaktik qurilishidagi o'ziga xosliklarni o'raganish orqali go'zal tilimizning bor imkoniyatini yanada teran anglashimiz mumkin bo'ladi.

T.Malik o'zining barakali ijodi bilan o'zbek adabiy tilining rivoji va boyishiga jiddiy hissa qo'shgan hassos adibdir. Uning asarlarida o'zbek tilining boyligi, go'zalligi, tunganmas ifoda imkoniyatlari o'zini to'liq namoyon etgan. Bu asarlarni o'qiganda, mahoratli adibning o'zbek xalqi xazinasini nechog'li tugal egallaganligiga, betakror so'z ijodkori sifatida bu xazinadagi unsurlarni o'z badiiy niyatiga muvofiq tarzda saylay bilganiga, tildagi tovlanishlariga yanada sayqal-u jilo bera olganiga, bu birliklardagi ma'no injaliklaridan juda ustalik bilan foydalana olganiga takror amin bo'lmoq va hayratlanmoq mumkin.

Ma'lumki, ma'nodosh so'zlar tilning boyligini, ta'sirchanligini belgilovchi muhim birliklardan sanaladi. Sinonimik qatordan o'rin olgan har bir s o'z nutqda o'ziga xos uslubiy vazifaga ega. Nutqda sinonimlardan o'rinli foydalanish fikrni yorqin, aniq ifodalash imkonini beradi, aksincha, ulardan not o'g'ri foydalanish nutq g'alizligini, uslubiy xatolarni yuzaga chiqaradi. S o'zlovchi tashqi nutqqa tayyorlanar ekan, o'z ichki nutqida vaziyat elementlarini ifodalovchi ma'nodosh s o'zlar qatoriga terib chiqadi. Uning so'z tanlash darajasi lug'at boyligi, bilimi, nutqiy malakasi asosida belgilanadi.

Yozuvchi T. Malik ham tildagi ma'nodosh so'zlarni qo'llashda ularning ma'no nozikliklarini nazardan ochirmagan holda o'ta did bilan tanlaydi. Uning so'z qo'llash mahoratini misollar asosida kuzatamiz: *Tashqarida yomg'ir sevalay boshlagan edi.* («Falak»)

Ushbu gapda *yog'moq fe'li o'rniqa sevalamoq* s o'zidan foydalanilgan. *Sevalamoq* s o'zi yomg'irning mayda-mayda holda uzoq vaqt *yog'ishini tasvirlash* maqsadida qo'llangan bo'lib, bu o'rinda *yog'moq fe'li* ayni jarayonni to'liq ochib bera olmasdi. Misol uchun qiyoslab ko'ramiz: *Tashqarida yomg'ir sevalay boshlagan edi // Tashqarida yomg'ir yog'a boshlagan edi.*

Ko'rinaridiki, ayni so'z shu vaziyatga mos holda uning *yog'moq, sevalamoq, sharros quymoq* kabi ma'nodoshlari qatoridan mohirlik bilan tanlab olingan. T. Malik asarlarida bu kabi misollarni ko'plab kuzatish mumkin:



1. *Oqsoqol unga qarab ishshaydi.* («So 'nggi o 'q»);
2. *Ovozini baralla qo'yib xaxoladi* («Falak»).

Shuningdek T.Malik asarlarida arxaizm va istorizmlar matn badiiyligini ta'minlashga, asar voqealari bo'layotgan davrni to'la-to'kis ochib berishiga xizmat qiladi:

1. *Ayniqsa tabobat ilmi fuqaroning ofiyati uchun zarur.* («Falak») (*Ofiyat*¹ (a) esk. kt. sog'liq; sog'-salomatlik)

2. *X'ysh, Abdulvahob, sen bu kulohu jandani qay maqsadda kiyib eding?* («Falak») (*Kuloh*² [f-t] Qalandar, darveshlar kiyadigan uchli qalpoq; Janda. Darvesh va qalandarlarning uloq-quroq to'ni)

Birinchi gapda ijodkor arxaizm, ikkinchi gapda esa istorizm qo'llash orqali asarda tasvirlanayotgan davr voqeligini real tasvirlashga, unga tarixiy ruh berishga erishgan.

Badiiy adabiyot tilining boyligi uning lug'at tarkibida turli xil leksemalarning miqdor jihatdan ko'pligi hamda ma'no doirasining kengligi va torligiga qarab ham o'lchanadi. Demak, badiiy adabiyot tili nafaqat adabiy til doirasidagi so'zlar orqali shakllanar ekan, balki noadabiy leksik birliklar ta'sirida ham rivojlanib boradi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy asar tili, unda qo'llanuvchi tasvir va ifoda vositalarining lingvistik xususiyatlari Tohir Malikning so'z qo'llashdagi yuksak mahoratidir.

Foydalaniqan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. Monografiya. – Toshkent. 2008.
2. Mamajonov A. Tekst lingvistikasi. – Toshkent. 1989;
3. Tohir Malik. Shaytanat. —T.:Sharq. 1—kitob, 1995
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. – M. 1981.

¹ O'zbek tilining izohli lug'ati. – M. . – M. 1981.

² O'zbek tilining izohli lug'ati. – M. 1981.



INSON KAMOLOTI NAVOIYNING NAZDIDA

*Narziyeva Qurbanoy Uzoqovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
40-sonli ayrim fanlar chuqur o'rganiladigan
ixtisoslashtirilgan maktab-internatning ona
tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon+998(91)9910574*

Annotasiya: Ushbu maqolada Navoiy asarlarida inson tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlar tahlili bayon etilgan. Shoir ijodida ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, axloqiy-ta'limi masalalarining ifodalanishi haqidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: komillik, qit'a, ma'naviy qadriyatlar, xattotlar.

Har bir millatning faxrlanadigan ulug' siymolari, o'z millatini jahonga mashhur qiladigan buyuk shaxslari mavjud.Ana shunday siymolardan biri bu—Alisher Navoiy. Alisher Navoiy – buyuk so'z san'atkori . Bugungi kungacha ” hech kim uningcha ko‘p va xo‘p ” (Z.M.Bobur) yozgan emas. Shoir lirikaning 16 turida sermahsul ijod qilgan. U yozgan g‘azallar, ruboiy-u tuyuqlar bugungi kungacha o‘rganilmoqda. Yana necha yuz yillar, asrlar o‘tsa ham, bu asarlar o‘z qiyomatini yo‘qotmaydi.

Alisher Navoiy lirik asarlari orasida qit'a janri alohida o‘rin egallaydi.Qit'a Sharq xalqlari adabiyotining eng ko‘hna she’riy janrlaridan hisoblanadi. Qit'ada ijtimoiy-siyosiy,falsafiy,axloqiy—ta'limi masalalar ifodalanadi.Alisher Navoiyning “Xazoyin ul--maoniy” asarida 210 ta qit'a jamlangan. Shoirning barcha qit'alari ma'lum mavzuga bag‘ishlangan.

Shoirning komil inson bo‘lish haqidagi qit'asi ” Kamol et kasbkim...” deb boshlanadi.

Kamol et kasbkim , olam uyidin,
Senga farz o‘limg‘ay g‘amnok chiqmak.
Jahondin notamom o‘tmak biaynih,
Erur hammomdan nopol chiqmak.

Ushbu qit'ada hazrat Navoiy shunday deyildilar:” Bu dunyoga keldingmi, o‘zingga komillikni kasb qilib ol. Chunki olam uyidan g‘amnok chiqmoq farz emas.Bu dunyodan hech narsani bilmasdan ketish go‘yo hammomga kirib, nopol bo‘lib chiqish bilan barobar. Shunday ekan, tiriklikda komillik sari intil,o‘zingdagi barcha qusurlarni yeng.

Shoirning yana bir qit'asi shukur qilish, sabr-qanoatli bo‘lish haqida.

Ulki iflosdin ayog‘inda
Kafsh yo‘li azmi chog‘i yo‘qtur oning,
Shukr qildik, boqib birav sori—
Ki yururg‘a ayog‘i yo‘qtur oning.

Qit'aning mazmuni quyidagicha: Oyoqqa kiyishga kavushi yo‘q kishi kavush kiyish uchun oyog‘i borligiga shukur qilsin. Chunki uning oyoqlari bor. Lekin shunday odamlar borki, ularning kavush kiyarga oyoqlari yo‘q. Kavushi yo‘q odamlar bir kuni kavush olarlar, lekin oyog‘i yo‘q odamlar-chi, ular oyoqni qaydan oladilar?

Milliy va ma'naviy qadriyatlarimiz orasida shukur qilishning o‘rni alohida. Inson sabr-qanoat bilangina ko‘zlagan maqsadiga yetadi. Xalqimizda “Sabr qilsang, g‘o‘radin halvo bitur, sabrsizlar oyog‘i birla yitur ” degan maqol bor. Alisher Navoiyning yuqorida keltirilgan qit'asi obrazli ifodalanib, qiyoslash orqali ko‘zlangan maqsad o‘quvchiga tez yetib boradi.

Bugungi tinch va osuda kunlarimizda eng katta va dolzarb mavzu bu—bolalar tarbiyasi. Alisher Navoiy qit'alarida bu mavzu ham qalamga olingan.

Nokas-u nojins avlodin kishi bo‘lsun debon,
Chekma mehnat, latif o‘lmas kasofat olami.
Kim kuchuk birla xo‘tukka necha qilsang tarbiyat,
It bo‘lur, dog‘i eshak, bo‘lmaslar aslo odami.

Ha, shunday odamlar borki, ulardagи nokas-u nojinslikni o‘zgartirib bo‘lmaydi. Bunday kishilarni odam qilaman deb, mashaqqat chekmagil.Ular kichikliklarida kuchuk va xo‘tik bo‘lsalar, ulg‘ayganlarida it va eshshak boladilar, deya uqtiradi daho shoir.Farzandlar kelajagiga mas’ullik—har bir ota-onaning o‘ziga bo‘lgan mas’ulligidir. Farzandlarini barkamol ko‘rishni



istagan ota-onan, avvalo,o‘zi shu talabga javob berishi kerak.

Falon kotib ar xatni mundoq yozar,
Bu mansabdin ani qo‘ormoq kerak.
Yuzin nomasidak qaro aylabon,
Qalamdek boshini yormoq kerak.
Qarodin qarog‘a beribon uloq,
Qalamravdin ani chiqarmoq kerak.

Shoir qalamga olgan mavzu—xato yozuvchi kotiblar haqida.Unda chalasavod xattotlar uchun joriy qilinishi kerak bo‘lgan chora va jazo turlari ko‘rsatilgan. Birinchisi—xatoga yo‘l qo‘yuvchi kotibni mansabdan tushirish kerak. Ikkinchisi—uning yuzini nomasidek qaro aylab, qalamga o‘xshatib boshini yorish kerak. Uchinchisi—o‘ziga munosib uloq (ya’ni ” qarodin qarog‘a beribon uloq) berib, mamlakatdan uni chiqarib yubormoq kerak.

Ha, Navoiy bobomiz badxatlarga, xato ko‘chiruvchilarga nihoyatda murosasiz bo‘lganlar. Afsuski, bugungi kunda ham bu kamchiliklardan xoli emasmiz.

Shoh Husayn Boyqaro Alisher Navoiyni “Haq so‘zni aytishning qahramoni” deb ataydi. Darhaqiqat, donishmand daho tomonidan qalamga olingan bu qit’alarning har biri insonni kamolot sari chorlaydi, nafs balosini yengib, komillikni kasb etishga chog‘laydi.

Foydalaniqan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy „Shohbaytlar” Toshkent , 2007
2. Alisher Navoiy „Ibratli hikoyatlar va xislatli hikmatlar” Toshkent, 2016

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(8-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусахҳих: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000